

Rádio Svobodná Evropa jako dočasně/trvale odkládané badatelské téma

Petr Orság

Marek Junek a kol.: *Svobodně! Rádio Svobodná Evropa 1951–2011*. Praha: Radioservis ve spolupráci s Českým rozhlasem a Filozofickou fakultou UK, 2011. 255 s.

Na úvod odlehčenější vysvětlivka k názvu tohoto textu – pobyt okupačních vojsk na území Československa po srpnu 1968 byl politickou mocí od počátku veřejně označován jako dočasný. Ona „dočasnost“ ovšem v pojetí komunistických aparátčků trvala tak dlouho, až ji obyvatelé země začali považovat za trvalou součást normalizační československé reality, která skončila po více než dvou dekádách – s pádem komunistického panství ve střední Evropě. S tuzemským výzkumem působení Rádia Svobodná Evropa (dále jen RFE) se to má podobně, respektive hůř – dočasnost neřešení tohoto enormně rozsáhlého a zásadního badatelského tématu (nejen z hlediska poznání aktivit čs. exilu během sovětské mocenské dominance ve střední Evropě) už minimálně z hlediska časového překonává „dočasnost“ pobytu sovětských vojsk na československém území.

Nutno zdůraznit slovo „tuzemský“, tedy badatelské aktivity domácích historiků vztahující se k činnosti RFE obecně a též k činnosti československé redakce, o nichž bude řeč v souvislosti s titulem *Svobodně!* V rámci širších souvislostí tématu je však užitečné připomenout následující: Měřeno zahraničními publikacemi není stav poznání činnosti a rozsáhlých aktivit RFE během éry bipolárního světa tak žalostný, nicméně i on má

dosud své limity. Západní věda se s tématem RFE a americkým, respektive západním rozhlasovým vysíláním do střední a východní Evropy v letech studené války vypořádává v zásadě kontinuálně od padesátých let minulého století, byť interpretační rámec publikací staršího data byl limitován dobou vzniku a faktem, že se věnovaly zkoumání „otevřeného tématu“ (srov. např. Holt 1958, Michie 1963). Užitečnější jsou ty, které rozhlasové vysílání vřazovaly do širších souvislostí mediálního propagandistického působení a mohou dodnes posloužit jako dobré východisko pro hlubší promýšlení tématu (Hale 1975).

Podstatnější příspěvky pro poznání širšího kontextu působení amerického a obecně západního vysílání do střední a východní Evropy jsou spíše záležitostí období po roce 1989, kdy na obou stranách někdejší železné opony autoři postupně upouštějí od ideologického „studnoválečnického“ schematismu. Pro západní výzkumníky se staly dostupnější jak odtajněné materiály ze západních archivů, tak archiválie východoevropské a zintenzivnila se komunikace západní a východní oborové komunity (např. Washburn 1992; Nelson 1997).

Z novějších přehledových publikací přímo k tématu RFE zmiňme alespoň monografii Arche Puddingtona *Broadcasting Freedom. The Cold War Triumph of Radio Free Europe and Radio Liberty* (Puddington 2000). Navzdory implicitně adoračnímu podtitulu drží obsahově věcný tón a věrně rekapituluje dlouhou historii od počátečních tajných plánů americké administrativy z konce 40. let na vytvoření specifického mediálního projektu. Nová rozhlasové stanice neměla být oficiální mediální tribunou amerických zájmů, ale tyto zájmy měla komunikovat skrytěji, formou „náhradního“ vysílání (*surrogate radio service*), které posluchačům za železnou oponou nabídne z hlediska programového a časového takřka plnohodnotnou alternativu k domácím oficiálním médiím. Našince potěší rozsah, který Puddington v úvodní kapitole věnoval

československé redakci, jež zahajovala jako historicky první z národních oddělení jak zkušební, tak řádné vysílání (explicitně zmínění a citování jsou jak Ferdinand Peroutka, tak Pavel Tigrid). V přílohách kniha výběrově přináší i pokyny pro vysílání, které osvětlují přístup amerického vedení k vysílání v jednotlivých vývojových etapách a dokládají, že jakkoli se RFE po svém založení prezentovalo jako nezávislé vysílací médium (např. na rozdíl od Hlasu Ameriky), bylo od samého počátku specifickým nástrojem americké zahraniční politiky v době studené války („soft power“). Cílem bylo „podkopat sovětský a komunistický vliv v této oblasti (tj. ve státech střední a východní Evropy – pozn. aut.) všemi dostupnými propagandistickými prostředky“ (Puddington 2000: 315 an.).

Zvláště v posledních letech se pozornost řady západních badatelů přesouvá, stručně řečeno, od popisování a interpretace aktivit mediálních institucí, které vysílaly za železnou oponu (zejm. Rádía Svobodná Evropa, Rádía Svoboda, Hlasu Ameriky, ale např. i BBC), k publiku v zemích střední a východní Evropy, jež se vysíláním snažily oslovovat. Analýzy dopadu západního vysílání v konkrétních cílových zemích až donedávna nebyly předmětem výraznější pozornosti. Nové soustředění výzkumu na tuto oblast lze doložit několika publikacemi z poslední doby. Někdejší šéf výzkumného oddělení RFE/RL Eugene Parta zúročil dlouhodobý odborný zájem mediálního analytika se specializací na zahraniční rozhlasové vysílání ve studii *Discovering the Hidden Listener* (Parta 2007), v níž účinnost vysílání a jeho dopad na publikum v Sovětském svazu analyzuje na základě více než padesáti tisíc interview, jež výzkumníci RFE/RL natočili během let 1972–1990 s občany SSSR, kteří z různých důvodů vyjeli na Západ.

Dokumentačně i informačně hutná je i publikace editorů Johnsona a Party *Cold War Broadcasting. Impact on the Soviet Union and Eastern Europe* (Johnson – Parta 2010), jež se rovněž pokouší konkretizovat dopad vysílání na posluchače v jednotlivých zemích východní Evropy na základě průzkumů poslechovosti. Vedle Party je člověkem „poučeným“ i druhý editor knihy Johnson, byť jeho někdejší pozice (v minulosti působil jako ředitel stanice) může být podstatně více limitující. Dnes jako badatel zúročuje své někdejší kontakty a znalost prostředí i tematiky „zevnitř“ (viz též jeho nejnovější titul Johnson 2010). Na rozdíl od Party, který byl najat jako profesionální mediální analytik, ale Johnson patřil k vrcholným manažerům instituce, kteří byli v bezprostředním styku s představiteli americké administrativy a nepochybně museli vycházet vstříc politickému zadání. Je tedy otázkou, nakolik ve svých odborných pracích dokáže od těchto mentálních zábran odmyslet např. při posuzování politických intervencí do mediálních obsahů (to je mj. jedno z témat, které se nabízí i v případě zpracování historie československé redakce). Na vzniku knihy se autorsky podíleli i východoevropští badatelé (např. Paweł Machcewicz, István Rév nebo Jordan Baev), to, že mezi nimi nenajdeme ani jediného Čecha, je paradoxní. V publikaci tak není prakticky zmínka o československé redakci a informace o posluchačské recepci vysílání v Československu se omezují na souhrnné grafy poslechovosti v Příloze C (přitom samostatnými studii je v knize zastoupeno vysílání polské, maďarské, rumunské, bulharské, i vysílání Rádía Svoboda do SSSR). Tento detail může posloužit jako jeden z nepřímých dokladů neutěšeného stavu tuzemského bádání o RFE.¹

1 V rozsáhlé, bezmála šest set stran čítající publikaci je zmíněn jediný tuzemský historik – Oldřich Tůma – v úvodním textu v krátké poznámce pod čarou. V říjnu 2004 se zúčastnil panelové diskuse na konferenci *Cold War Broadcasting Impact* pořádané na Stanford University v Kalifornii a hovořil o roli Hlasu Ameriky v Československu. Editoři neodkazují na žádný jeho publikovaný text k tématu, ale na jeho diskusní vystoupení na zmíněné konferenci. Právě tato konference stála na počátku vzniku obsáhlé publikace z roku 2010.

Odhlédněme však nyní od kontextu anglosaské vědy, jejíž možnosti a zázemí pro výzkum jsou ve srovnání s tuzemskými podmínkami výrazně odlišné, a zaměřme se krátce na střeoevropské sousedy. Odlišný přístup ke zkoumání tématu RFE lze vysledovat např. v Polsku. Poláci mají ve výzkumu činnosti RFE, zejména činnosti polské redakce (polsky Radio Wolna Europa), také rezervy. V nejnovější publikaci věnované tématu to zmiňuje i Grzegorz Adamczewski (2011), ani tak ale srovnání nevychází pro tuzemce dobře. Poláci se jednak nezdráhají zásadnější zahraniční tituly k tématu překládat do polštiny – viz např. překlad zmíněné Puddingtonovy publikace (polsky jako *Rozgłoszenie wolności: tryumf Radia Wolna Europa i Radia Swoboda w zimnej wojnie*, 2009) či vzpomínkové knihy bývalého ředitele stanice George R. Urbana (Urban 1998, polsky jako *Radio Wolna Europa i walka o demokrację. Moja wojna w czasach zimnej wojny*, 2000), jednak předčí tuzemské badatele v počtu i tematické šíři publikovaných výstupů. Zjevně není náhodou, že se ve zmíněné publikaci Johnsona a Party objevila i studie Pawła Machcewicze, který se badatelsky zaměřuje mj. na výzkum polského politického exilu a vysílání RFE a kromě řady dílčích studií je autorem dvou monografií k tématu (Machcewicz 1999, 2007). Více pozornosti také Poláci věnují dílčím tématům (kromě Adamczewského např. Tatarowski 2006; Hajdasz 2006) i jednotlivým osobnostem (pokud jde např. o dlouholetého šéfa polského vysílání Jana Nowaka-Jezioraňského, vydány byly jak jeho vlastní knihy a edičně upravené výbory z korespondence, tak monografie o něm – srov. např. Hajdasz – Ławniczak 2000, Tatarowski 2010). O úrovni přístupu k tématu leccos napoví i informace o tematicky zaměřených odborných konferencích, resp. publikačních výstupu v podobě sborníků (srov. např. Borzym – Sadowski 2009; Nałęcz 2003).

Zmínku o konferencích využijme jako vhodné přemostění k přesunu pozornosti do Česka. První tuzemská konference o RFE od pádu komunistického režimu v roce 1989 (právě k ní se váže recenzovaná publikace *Svobodně!*) byla uspořádána loni v květnu, k šedesátému výročí od zahájení vysílání. Když už akceptujeme jako důvod pro uspořádání konference výročí, nabízí se otázka, proč se podobná konference nekonala minimálně o deset let dříve, tedy logičtěji k „padesátinám“ stanice (viz opět polský příklad, kde konference proběhla). Logické vysvětlení neexistuje, stejně jako není zřejmé, proč se pořádání tematické konference kdykoli v minulých dvou dekádách nechopilo ani jediné z tuzemských výzkumných pracovišť. Adorační rétorika provázející většinu publikačních výstupů o RFE v posledních letech tak ostře kontrastuje se zásadní nedostatečností systematictější zaměřeného výzkumu daného tématu. Vzhledem k tomu, že stav bádání o RFE není o mnoho dál než před deseti lety, dovoluji si v souvislosti s uvažováním o tématu následující otázku, jež reflektuje fakt, že výzkum nejnovějších dějin je do jisté míry vždy svého druhu „politikum“, a nabízí vysvětlení onoho konjunkturálního a jednorázového oživení zájmu. Nemá se to s konferencí (a stavem bádání) o RFE podobně jako např. se vznikem Ústavu pro studium totalitních režimů (ÚSTR)? Zatímco za vlády levicové ČSSD v roce 2001 neexistovalo „politické zadání“ pro vznik ústavu (a tím ani pro výzkum, resp. pořádání „výroční“ konference), s příchodem nové garnitury politiků v čele s ODS se situace změnila – ústav, štědře dotovaný z veřejných prostředků, vznikl a loni proběhla i okázalá konference – pod záštitou místopředsedy Senátu Parlamentu ČR Přemysla Sobotky a za účasti premiéra Petra Nečase. Partnerem konference byl vedle FF UK i ÚSTR, publikačními výstupy konference jsou videozáznamy vystoupení jednotlivých řečníků na webu... Nebo je to vše mýlka a úroveň stavu bádání

o RFE je opravdu dána jen tím, že je to téma pro tuzemské badatele a výzkumné instituce podružné či neatraktivní?

Ještě než přejdu k recenzovanému titulu *Svobodně!*, je třeba alespoň ve stručnosti zmínit předchozí tuzemské publikace o RFE, resp. o československé redakci RFE. Z těch, jež zvolily RFE jako hlavní téma, je třeba jmenovat Sedláčkovu knihu *Volá Svobodná Evropa* (Sedláček 1993), jejíž popularizační formát na počátku 90. let plnil informační vakuum o stanici. Kniha je do značné míry založena na citacích částí rozhovorů, jež autor vedl s bývalými tvůrci vysílání (na prvním místě jsou to vzpomínky jednoho z demiurgů vysílání Pavla Tigrida, dále např. Kamila Beny, Olgy Kopecké-Valeské, Zdeňka Šedivého či Pavla Pecháčka). Vše doplňují informace získané z tehdy dostupných archiválií přímo v mnichovském sídle stanice a z dalších zdrojů. Ne příliš přehledně zpracovaná publikace poskytuje základní vhled do problematiky, ale absence jakýchkoli odkazů na zdroje informací způsobuje, že jako odrazový můstek pro další uvažování o tématu může posloužit jen zčásti, navíc jen dobře poučenému čtenáři, který ovládá širší dobový kontext mediální i politický. Vedle Sedláčkovy knihy stojí publikace memoárové, z nichž lze načerpat pouze dílčí informace o jednotlivých osobnostech, pořadech či různých etapách vývoje čs. redakce (např. Tomáš 1990; Janovský – Drážďanský 1995). Inspirativnější mohou být sice navýsost subjektivní a kritické, nicméně poučené paměti dlouhodobého kulturního redaktora RFE Jaroslava Dreslera (Dresler: *Slovo a svět*, strojepis).

Jedním z mála badatelů, který se dlouhodobě zabývá tematikou RFE, je Prokop Tomek, jenž ve svých dosud publikovaných textech využil zejména archivních fondů bezpečnostních složek minulého režimu. Dosud nejrozsáhlejší z nich je studie *Objekt ALFA*, jež se soustřeďuje na aktivity komunistického režimu proti RFE v letech 1951–1990 (Tomek 2006). Pokud lze

její zaměření přirovnat k zahraničním publikacím, tak nejbližší zřejmě stojí kniha Pawła Machewicze (Machewicz 2007) a monografie někdejšího šéfa bezpečnosti mnichovské RFE v 80. letech Richarda Cummingsa (Cummings 2009), který se zaměřuje na problematiku propagandistické působení Západu v letech studené války a roli tajných služeb v něm. Tomkův text přinesl bohatý informační materiál o operacích StB proti stanici a na základě archivního výzkumu vyvrátil řadu spekulací a nepodložených podezření (např. Dreslerovo obvinění Jaroslava Strnada z podílu na krádeži kartotéky exilového Českého slova atd.). Cenná je i kapitola o pramenné základně pro výzkum, kterou Tomek studii uvádí. Obecnější výhoda vůči knize souvisí se specifickým charakterem pramenů, jež sloužily jako opora pro výzkum – výklad až příliš zůstává v zajetí terminologie aparátu StB.

Z naprostého minima dalších odborných textů, které se přímo vztahují k vývoji RFE, uvedme ještě alespoň disertaci Pavla Palečka (Paleček 2010), která se věnuje mimořádně podstatné roli Výboru pro svobodnou Evropu ve vztahu k RFE. Paleček pracuje s bohatým archivním materiálem (uloženým v nesnadno dostupných severoamerických a západoevropských archivech) a přináší množství dosud nepublikovaných informací, mj. o financování RFE.

Dílčí zmínky vztahující se k činnosti československé redakce a jednotlivým novinářským osobnostem lze nalézt též v dalších textech, s ohledem na omezený prostor zmiňme alespoň opus Kosatíkův – relativně nejvíc bylo v souvislostech vzniku a fungování stanice publikováno o Ferdinandu Peroutkovi, prvním řediteli československé sekce (Kosatík 2000). Mnohem méně je ale dosud známo o působení Pavla Tigrida, který ovšem byl pro praktické fungování redakce v počátečním období podstatnější figurou než Peroutka, ten byl spíše symbolem, ikonou. Právě Tigrid byl onen pověstný spiritus movens, hlavní tvůrce

programu, spojka při jednáních s Američany, člověk zodpovědný za nábor členů redakce a personální otázky, šéf mnichovského vysílání. O šíři jeho aktivit v souvislosti s rozjezdem RFE nevíme dodnes o mnoho víc než to, co v minulosti sám řekl (srov. Sedláček 1993; Tigrid 2001, 2010), tedy velmi málo. Prakticky totéž platí o celé řadě dalších osobností, jež působily v RFE.

Co přináší pod zorným úhlem výše řečeného nová publikace vzniklá ze spolupráce kolektivu autorů pod vedením Marka Junka? Peter Duhan v úvodním slovu o publikaci uvedl, že „shrnuje informace o dějinách této rozhlasové stanice od samých počátků až do devadesátých let minulého století. Připomíná známá jména české kultury spjatá se Svobodnou Evropou jako Ferdinand Peroutka, Julius Firt či Karel Kryl a podrobně mapuje proměny programu. Všechny informace zasazuje do nezbytných společenských souvislostí“ (s. 12). Může toto všechno uspokojivým způsobem zachytit publikace čítající necelé dvě stovky stran vlastního textu? Na jiném místě Duhan zmiňuje „příležitost poznávat naši exilovou žurnalistiku“, ani k tomuto poznání však kniha nijak výrazněji nepřispěla.

Budme však spravedliví – kniha nedeklaruje, že chce být významným příspěvkem pro poznání tématu, nicméně je po bezmála dvaceti letech od vydání Sedláčkovy publikace první, která se hlásí k tématu RFE a otevřeně jej staví jako hlavní předmět svého zájmu. Odborný patronát nad knihou si vzali akademici z FF UK, mezi autory jsou tři historici, antropolog a teatrolog, nelze tedy očekávat lehkou publicistiku à la Sedláček 1993, což se v zásadě potvrzuje v „akademickém“ přístupu k tématu u jednotlivých autorů i v rozsáhlosti citovaných primárních i sekundárních zdrojů. Cizojazyčné resumé je rovněž průvodním znakem spíše odborných publikací.

Z knihy však bohužel až příliš ční, že pravděpodobně hlavní (jedinou?) reálnou poahnutkou pro její vznik bylo „uctění památky“

vzniku stanice. V kontextu výše řečeného o neutěšeném stavu poznání dané problematiky je to nešťastný přístup, byť knihu lze jistě chápat jako materii, kterou se dá ohánět v okamžiku, kdy se kdokoli nepoučený začne pít po oprávněnosti vynaložených prostředků. Je to v pěkné pevné vazbě, s mnoha obrázky, podíleli se na tom akademici, dokonce i céděčko je přiloženo a všechno to podpořili i pánové nahoře... S ohledem na autorský potenciál lze jen zalitovat, že výsledek není uspokojivější – protože mohl, ba měl být!

Bez ohledu na vydavatelský záměr nutno konstatovat, že průvodními znaky publikace jsou neujasněná obsahová koncepce (Proč byly zařazeny právě tyto texty a ne jiné? Proč jsou na přiloženém CD právě tyto nahrávky a ne jiné?) a nedostatečná kontextualizace tématu a absence jednotného výkladového rámce z hlediska obsahového i formálního. Knize zásadně chybí alespoň elementární odborná, resp. poučená předmluva, jež by téma usadila do patřičných souvislostí či alespoň „vysvětlila“ zadání. Takovým textem z logiky věci nemůže být „zdravice“ Duhanova ani O´Sullivanova. Má-li jít o titul spíše popularizační, bude v budoucnu nějak vytěžena rozsáhlá pramenná základna, zčásti velmi obtížně dostupná, s níž autoři pracovali a kterou v knize uvádějí? Existuje už snad nějaký koncepční, případně institucionální plán na širší odborné zpracování tématu? Nebo je kniha jen dalším „výkřikem do tmy“? Odpovědi na otázky tohoto typu bylo možno dořici i v případném závěru knihy, který ovšem rovněž absentuje (V této souvislosti – proč mají některé příspěvky vlastní dílčí závěry a jiné ne? Záviselo to na libovůli autorů?). Nedostatečná redakční práce s textem (Proč je v některých textech odkazování na zdroje pečlivé, v jiných ne?) prozrazuje úspěchanost (?) při přípravě publikace.

Páteří obsahu je, pomineme-li úvodní „ředitelská“ slova, přílohy a specifický text Viléma Prečana, jenž uvádí přepis

rozhovoru RFE s Václavem Havlem z července 1989, sedm relevantních textů. Z nich je autorem tří Prokop Tomek, což je, s ohledem na jeho dlouhodobý badatelský zájem o RFE, očekávatelné. Nejrozsáhlejší příspěvek poměrně přehledně, byť stručně a místy až příliš sugestivně („Propagandistická a politická úloha RFE je nepochybně trvale zveličována“, s. 22) sumarizuje jednotlivé vývojové etapy vývoje československé redakce. Právě tomuto textu však velmi škodí nedostatečné odkazování a leda byla redakční práce – zejména s ohledem na to, že autor pracoval se širokou škálou domácích i zahraničních archivních pramenů a text je po dvou dekádách, vzdor výhradám, dosud nejucelenějším shrnutím historie československé redakce. Kvůli absenci odkazů však nelze dohledat původ mnoha informací, které se např. rozcházejí s jinými dostupnými zdroji (Tomek např. uvádí, že v roce 1949 vzniklo sdružení *Crusade for Freedom*, jež mělo pomoci získat finanční zdroje pro rozjezd vysílání. Paleček však pracuje až s rokem 1950, oba se také liší v termínu startu sbírkové kampaně a dalších detailech, Paleček vychází z údajů zveřejněných v dobových *New York Times*, bohužel je ale nelze konfrontovat se zdrojem Tomkovým). Na vrub nedostatečné redakční práci lze přičíst i to, že podstatný údaj týkající se začátku pokusného vysílání do Československa se rozchází na různých místech v rámci knihy (!) – zatímco O´Sullivan uvádí 4. červenec 1950 (s. 7), Tomek pracuje s termínem výročí dne pádu Bastily 14. července 1950 (s. 24). O´Sullivanův termín potvrzuje např. Puddington 2000. Opravdu by dalo tak moc práce tyto údaje sjednotit či vysvětlit, proč se rozcházejí?

Podobný neduh nedostatečného odkazování na zdroje provází i další dva Tomkovy texty, ovšem poučený čtenář potřebné informace najde buď ve starších Tomkových pracích, či v seznamu literatury a pramenů.

Po jednom textu se na publikaci autorůsky podíleli Vladimír Just a Filip Pospíšil –

oba „úhybem“ k RFE v zásadě rozvíjejí své odborné téma, Just teatrologické (viz i jeho vlastní označení příspěvku jako „prolegomena ke studii o podílu českých divadelníků, dramatiků a herců na kulturním profilu RFE“, s. 104), Pospíšil dlouhodobě sleduje problematiku neoficiální kultury v období komunistického režimu, v tomto případě se zaměřuje na hudební vysílání RFE. Ani pro jednoho z autorů však téma RFE není dominantním předmětem zájmu.

Autorem zbývajících dvou textů a dle bibliografického záznamu i hlavním osobou při přípravě vydání knihy je Marek Junek, informace v knize uvádí, že je to historik se specializací na česko-slovenské vztahy a společnost v období normalizace. O RFE ani exilových médiích dosud nikdy nic nepsal, podle „stop“ v knize je však zřejmě jedním z mála současných, v tuzemsku žijících badatelů, kteří kdy byli osobně v *Hoover Institution* na *Stanfordově univerzitě* v USA (dále jen HI), kde je uložen rozsáhlý archiv RFE/RL, a vytěžili pobyt publikačně. Pro představu – jen inventární soupis archiválií (RFE/RL Radio Free Europe/Radio Liberty, Inc. Corporate Records) čítá 676 stran, což naznačuje zcela enormní rozsah archiválií; orientace v nich dá práci i badateli velmi dobře obeznámenému s tématem, archivní procedury v instituci jsou navíc komplikované a zdoluhavé. S ohledem na dosavadní okolnosti zkoumání je tedy překvapivé, že ohledání takto rozsáhlého, komplikovaného a s ohledem na omezenou dostupnost archiválií finančně náročného tématu provádí člověk s odlišnou specializací, byť tato výtku neplatí absolutně – Junek se v prvním textu v zásadě věnuje česko-slovenským vztahům – v rámci redakce RFE... Ovšem už název jeho příspěvku – *Slovenská redakce Rádia Svobodná Evropa* – je zavádějící a nepřesný, protože sugeruje existenci samostatné „slovenské redakce“ RFE. I nejpjatější národnostní třenicí mezi Čechy a Slováky se ale vždy odehrávaly na půdorysu československé

redakce, která vydržela až do roku 1992, kdy se rozpadl společný stát. Ostatně – uvádí to v textu i autor sám. Jinak příspěvek přináší některé dosud nepublikované informace, jež autor zřejmě získal při svém pobytu v HI, nicméně uchopit česko-slovenskou otázku v RFE na sedmi stranách znamená její výrazné zploštění.

Zmínkou o programu Duhan v úvodním textu odkazuje nepřímo na Junkův druhý příspěvek, který se programu RFE věnuje. Zaměření badatelské pozornosti na program je zásadní věc, protože o vlastním obsahu vysílání bylo dosud publikováno jen málo. Ovšem přehledový způsob, který volí Junek, se v některých ohledech blíží přístupu Sedláčka (Sedláček 1993), což je vložené škoda. Přitom je naprosto nepochybné, že právě mediální obsah vysílání je jedním z klíčů pro fundované uchopení složitěho a mnohvrstevnatého tématu RFE – pokud možno bez ideologické předpojatosti a povinné adorace, což jsou dosud časté průvodní znaky tuzemských úvah i odborných textů, jež se k tématu RFE váží. Mnohastránkový přehled programů ale patří spíše do přílohy, začlenit jej takto do textu, který je limitován jak rozsahem, tak formátem, je nešťastné. Jsou nutné obsáhlé citace (s. 89) a opakování klišé o britkém stylu prvorepublikových novinářů² (např. s. 88)? Kde je nějaký pokus o diferenciaci minimálně z hlediska dlouhého časového vývoje stanice? Stejně tak je třeba začít reflektovat fakt, že vedle „erbovních“ pořadů byly součástí vysílání i pořady mizerné, tedy že úroveň jednotlivých částí vysílání byla nevyrovnaná. Je to logické, enormní denní vysílací rozsah RFE nemá s ostatními západními

stanicemi, které připravovaly programy pro východoevropské země, srovnání. To však nesmí bránit kritickému přístupu k věci.

Pozice RFE byla mimořádná a velmi specifická jak v rámci vysílání západních médií do východní Evropy, tak v rámci veřejné sféry československého exilu, v jejímž širším kontextu stanice do jisté míry působila. O vřazování RFE do souvislostí vysílání západních médií přes železnou oponu se průběžně pokoušejí zahraniční badatelé. Předmětem pozornosti těch českých by mohly, ba měly být domácí souvislosti působení RFE na pozadí proměn exilové situace a společensko-politického vývoje a zejména systematický a intenzivní výzkum vlastního československého vysílání.

V tomto smyslu lze nejnovější publikaci navzdory výše uvedeným výhradám chápat jako svého druhu „prolegomena“ k dalšímu odbornému potýkání se s náročným tématem³ – mimo jiné například v tom, že kniha reflektuje podstatnou část dostupných archivních zdrojů i sekundární literatury.

Literatura

- Adamczewski, Grzegorz. 2011. *Radio Wolna Europa w okresach politycznych przełomów*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Borzym, Andrzej – Sadowski, Jeremi (red). 2009. *Radio Wolna Europa w polityce polskiej i zachodniej*. Materiały konferencji naukowej Warszawa 30. 11.–1. 12. 2007. Warszawa: Stowarzyszenie Wolnego Słowa.

2 Stačí číst Peroutkovy komentáře, které psal pro RFE během 70. let (a Peroutka byl nepochybně žurnalistou par excellence, v knize citovaný Stránský mu, při vši úctě, nemohl konkurovat), aby bylo zjevné, že co působilo britce o dvacet, třicet let dříve, je v novém kontextu stylem (a často i přístupem k tématu) až nepatřičně starosvětské.

3 Možnosti dalšího postupu ve výzkumu naznačil na loňské konferenci historik Vilém Prečan. Konferenční příspěvky nejsou sice součástí publikace, nicméně pro zájemce jsou dostupné jako videozáznamy zde: <http://www.rozhlas.cz/svobodne/konference/>.

- Cummings, Richard, H. 2009. *Cold War Radio. The Dangerous History of American Broadcasting in Europe 1950–1989*. Jefferson, North Carolina, London: McFarland and Company Publisher.
- Dresler, Jaroslav. *Slovo a svět*. Strojopisný text uložený v knihovně Libri Prohibiti, tiskem dosud nevyšlo.
- Hajdasz, Jolana. 2006. *Szczekaczka czyli Rozgłośnia Polska Radia Wolna Europa*. Poznań: Media Rodzina.
- Hajdasz, Jolanta – Ławniczak, Agata. 2000. *Polak z oddali: Jan Nowak-Jeziorański w Poznaniu i nie tylko*. Poznań: Wydawnictwo Miejskie.
- Hale, Julian. 1975. *Radio Power: Propaganda and International Broadcasting*. Philadelphia: Temple University Press.
- Holt, Robert T. 1958. *Radio Free Europe*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Janovský-Drážďanský, Karel. 1995. *Svobodná Evropa – Svobodná Európa ... a nyní se už hlásí o slovo Karel Janovský-Drážďanský*. Vimperk: Papyrus.
- Johnson, Ross, A. – Parta, Eugene, R. 2010. *Cold War Broadcasting. Impact on the Soviet Union and Eastern Europe*. Budapest – New York: CEU Press.
- Johnson, Ross, A. 2010. *Radio Free Europe and Radio Liberty: The CIA Years and Beyond*. Stanford University Press.
- Kosatík, Pavel. 2000. *Ferdinand Peroutka: Pozdější život (1938–1978)*. Praha – Litomyšl: Paseka.
- Machcewicz, Paweł. 1999. *Emigracja w polityce międzynarodowej*. Warszawa: Biblioteka Więzi.
- Machcewicz, Paweł. 2007. „*Monachijska mezaeria*“: walka z radiem Wolna Europa 1950–1989. Warszawa: Inst. Pamięci Narodowej – Instytut Studiów Politycznych PAN.
- Michie, Allan. 1963. *Voices Through the Iron Curtain: The Radio Free Europe Story*. New York: Dodd – Mead.
- Nałęcz, Daria (red.) 2003. *50 lat Rozgłośnia Polskiej Radia Wolna Europa: materiały sesji jubileuszowej*. Warszawa: Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych.
- Nelson, Michael. 1997. *War of the Black Heavens: The Battles of Western Broadcasting in the Cold War*. Syracuse: Syracuse University Press.
- Paleček, Pavel. 2010. *Protikomunistická propaganda ve studené válce. Výbor pro svobodnou Evropu a exil*. Brno: FF MU. Disertační práce.
- Parta, Eugene, R. 2007. *Discovering the Hidden Listener. An Assessment of Radio Liberty and Western Broadcasting to the USSR during Cold War*. Stanford University: Hoover Institution Press.
- Puddington, Arch. 2000. *Broadcasting Freedom. The Cold War Triumph of Radio Free Europe and Radio Liberty*. Lexington: The University Press of Kentucky.
- Sedláček, Karel. 1993. *Volá Svobodná Evropa*. Praha: Archa 90.
- Tatarowski, Konrad W. 2006. *Literatura i pisarze w programie Rozgłośnia Polskiej Radia Wolna Europa*. Kraków: Universitas.
- Tatarowski, Konrad W. 2010. *Aksjologia i polityka w pisarstwie i działalności Jana Nowaka-Jeziorańskiego*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Tigríd, Pavel. 2001. *Marx na Hradčanech*. Brno: Barrister & Principal.
- Tigríd, Pavel. 2010. *Mně se nestýskalo*. Rozhovor Petra Kotyky. Praha: Gutenberg.
- Tomáš, František. 1990. *Je sedm hodin středověkého času. Postavy a příběhy ze začátků Svobodné Evropy*. Mnichov: Evropská exilová edice pod záštitou Českého slova.
- Tomek, Prokop. 2006. *Objekt ALFA. Československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa*. Praha: ÚDV.
- Urban, George, R. 1998. *Radio Free Europe & Pursuit of Democracy: My War within the Cold War*. Yale University Press.
- Washburn, Philo, C. 1992. *Broadcasting Propaganda: International Radio Broadcasting and the Construction of Political Reality*. Westport: Praeger.

Klasika, které chybí hlubší reflexe aktuálních témat

Tomáš Bártek

Maxwell McCombs: *Agenda setting: nastolování agendy – masová média a veřejné mínění*. Praha: Portál, 2009, 251 s.

Masová média jsou již dlouhá desetiletí předmětem akademického zkoumání. K nejčastějším oblastem výzkumu patří vztah mezi nimi a publikem. V průběhu desetiletí byly představeny různé koncepty, objevovaly se četné názorové vlny o mediálních účincích a pozice publika se posouvala od pasivního příjemce k aktivnímu interpretovi mediálních sdělení. *Teorie nastolování agendy (agenda-setting)* je jedním z nejznámějších a nejrozšířenějších mediálních konceptů, s nimiž mediální studia zacházejí.

Teorie agenda-setting vychází z předpokladu, že důraz a význam, který je ze strany médií přikládán určitému problému, ovlivňuje způsob, jakým tento problém vnímá a přijímá publikum. Při psaní a uvažování o teorii nastolování agendy nelze pominout jeden zásadní citát: „Média nemusejí být schopna určovat, co si lidé mají myslet, ale jsou úspěšná v určování, na co mají lidé myslet.“¹ Paradoxně jej neprošel nikdo z autorů tohoto teoretického konceptu, ale Bernard Cohen začátkem šedesátých let v publikaci *The Press and Foreign Policy*. Dalo by se říci, že tento citát je jakousi minimalistickou definicí celého konceptu nastolování agendy.

Cohen svým výrokem ukázal cestu, kterou by se další výzkum mohl ubírat, ale autorství konceptu se připisuje Maxwellu McCombsovi a Donaldu Shawovi, dvěma

vyučujícím na *School of Journalism* v Severní Karolině. Ti v období prezidentských voleb v roce 1968 operacionalizovali Cohenův výrok a v malém severokarolínském městečku Chapel Hill zkoumali v průběhu tří týdnů – při využití obsahů devíti dostupných médií – nakolik se proměňují a vyvíjejí názory čtenářů na důležitost a význam různých problémů v závislosti na tom, kolik prostoru a významu dodávají těmto problémům média samotná. V roce 1972 v článku *The agenda-setting function of mass media*, vydaném v časopise *Public Opinion Quarterly*, shrnuli McCombs a Shaw nejdůležitější výsledky své studie. Kvantitativní obsahovou analýzou zjišťovali pořadí témat podle jejich důležitosti v *mediální agendě* a přítomnost těchto témat v *agendě veřejné* zjišťovali pomocí rozhovorů s registrovanými voliči. Výzkum prokázal téměř dokonalou korelaci mezi pěti nejsledovanějšími tématy přítomnými v mediální agendě a pěti nejvíce zdůrazňovanými tématy v agendě veřejné, kterou nastolovali voliči (takto i čtenáři a diváci, potažmo veřejnost). Autoři tak dospěli k jednoznačnému závěru, že média nastolují veřejnosti její agendu. Média konstruuji vlastní realitu, a říkají tak veřejnosti, o čem má přemýšlet a co má považovat za důležité. Co média neukážou, recipienti do velké míry vůbec nereflektují, naopak co média zviditelní, vnímají recipienti jako důležité.

Tato studie významným způsobem zasáhla diskurz mediálních studií, který v té době popisoval účinky médií jako minimální či žádné. V tomto článku, od té doby nespočetněkrát citovaném, bylo také poprvé použito slovní spojení agenda-setting. O významu této teorie pro celý obor mediálních studií svědčí i to, že ji dále rozvíjelo či z ní vycházelo více než 400 studií (jak opakovaně zmiňuje samotný McCombs, např. v úvodu na s. 17). V průběhu let byly k agendě veřejné a mediální přidány i *agenda politická* (kdy politikové nastolují důležitá témata

1 Cohen, B. 1963. *The Press and Foreign Policy*. Princeton: Princeton University Press.

médiím a veřejnosti) a *agenda korporátní* či *intermediální*.

V sedmdesátých letech se diskurz mediálních studií dále rozrůstal a byly rozpracovány další koncepty, které se s teorií nastolování agendy doplňují. Za zmínku stojí zejména oživení konceptu *zpravodajských hodnot* (*news values*) Galtunga a Rugeové. Zpravodajské hodnoty jsou znaky, charakteristiky, vlastnosti, kterými musí událost disponovat, aby se stala zprávou, a zařadila se tak do obsahu médií. Optikou nastolování agendy se dá říci, že zpravodajské hodnoty se věnují vzniku a formování mediální agendy a jejích proměn. Walter Lippman, jenž pojem *news values* jako první použil, definoval pět základních hodnot, které dělají z události zprávu. Jsou to jednoznačnost, překvapení, prostorová blízkost, osobní zaujetí a konflikt. Johan Galtung a Marie Rugeová po výzkumu norského zahraničního zpravodajství definovali zpravodajských hodnot celkem dvanáct.²

S nastolováním agendy také souzní koncept *spirály mlčení*, který v sedmdesátých letech představila německá socioložka Elisabeth Noelle-Neumannová.³ Podle této významné teorie veřejného mínění lidé, kteří zakoušejí strach z izolace, průběžně vyhodnocují názorové klima ve společnosti, což má vliv na jejich ochotu otevřeně vyjadřovat své názory. Důležitou úlohu v celém

procesu hrají masová média jako snadno dostupný zdroj informací. Spirálový efekt spočívá v tom, že dominantní názory jsou posilovány a menšinové ustupují do pozadí. Jinými slovy lidé, kteří své názory vyhodnotí jako menšinové, mají tendenci je skrývat a vyjadřují takové názory, o nichž soudí, že jsou většinové. Tím se roztáčí spirála mlčení. Tento efekt byl mnohokrát prokázán především v předvolebních průzkumech veřejného mínění.⁴

Knihu *Agenda setting* s českým podtitulem *Nastolování agendy: masová média a veřejné mínění*, která v češtině vyšla v roce 2009 (ve vydavatelství Portál), napsal v roce 2004 (pod názvem *Setting the Agenda*) právě jeden z autorů původního konceptu Maxwell McCombs.⁵ Už podle názvu publikace, jména autora a z hlediska časového rozpětí, které dnešní knihu dělí od původní studie, je jasné, že se v knize bude především zpětně bilancovat, vysvětlovat a uvádět do kontextu, spíše než přinášet nové poznatky či prezentovat výsledky nového, originálního výzkumu.

V první kapitole knihy, která je nazvaná *Ovlivňování veřejného mínění*, McCombs shrnuje a vysvětluje teorii nastolování agendy a její inspirační zdroje. Zmiňuje a vyzdvihuje Waltera Lippmanna a jeho knihu *Public Opinion* z roku 1922, ve které Lippmann operuje s termínem *obrazy*

2 Těmito hodnotami jsou konkrétně frekvence, jednoznačnost, etnocentrismus, souznění, překvapení, kontinuita, variace, vztah k elitním národům a osobám, personalizace, negativita a práh pozornosti. Více viz Galtung, J. – Ruge, M. Holmboe. 1965. „The Structure of Foreign News. The Presentation of the Congo, Cuba and Cyprus Crises in Four Norwegian Newspapers.“ Pp. 64–91 in *Journal of Peace Research*, vol. 2. nebo Kunczik, M. 1995. *Základy masové komunikce*, Praha: Karolinum.

3 Neumannová poprvé pojem spirála mlčení použila v článku *Kumulation, Konsonanz und Öffentlichkeitseffekt* z roku 1973.

4 Neumannová přichází s termínem *last-minute swing*, tedy *obrat v poslední chvíli*, kdy lidé nakonec těsně před volbou změní názor a zvolí stranu, která má největší šanci vyhrát. O padesát let dříve zkoumal stejný jev klasik výzkumu veřejného mínění Paul F. Lazarsfeld. Ten používal pojem *band-wagon effect* a přičítal mu opačnou motivaci než Noelle-Neumannová. Zatímco u Noelle-Neumannové je hlavním spouštěcím mechanismem takového chování strach z vyloučení, pro Lazarsfelda je to touha být na vítězné straně.

5 Maxwell McCombs (*1938, Birmingham, Alabama) získal magisterský a doktorský titul na *Stanford University*. Od roku 1985 až do současnosti vyučuje žurnalistiku na *University of Texas*, od roku 1994 je hostujícím profesorem na univerzitě ve španělské Navaře.

v *hlavách* (*pictures in our heads*). Lippmanova, dnes již klasická, teze říká, že média jakožto okna do světa mimo naši bezprostřední zkušenost určují naši kognitivní mapu světa. Dále autor zmiňuje Lazarsfelda a vývoj výzkumu veřejného mínění obecně, čímž si připravuje půdu pro zasazení teorie nastolování agendy do diskurzu mediálních studií. V kapitole (a dále v celé knize) věnuje McCombs velký prostor uvádění mnoha příkladů empirických výzkumů na podporu svých tvrzení. Tím nejen legitimizuje svá tvrzení, ale zároveň ukazuje čtenáři, jak lze teorii nastolování agendy uchopit při samotném výzkumu. V této kapitole se věnuje původní studii Chapel Hill a podobně designovaným studiím z rozmanitých zemí od USA přes Japonsko až po Argentinu.

Další kapitola nese název *Skutečnost a zpráva*. Autor zde popisuje, jakou pozici mají média při procesu vytváření našich představ o světě, ale zejména se snaží prokázat, že události a zprávy o těchto událostech informující, jsou na sobě do jisté míry nezávislé. V druhém plánu se také McCombsovi podařilo poukázat na význam zpětného výzkumu, při němž lze prostřednictvím nových informací a dat získat nové poznatky ve zkoumání minulých mediálních sdělení. Na širokém spektru výzkumných problémů (od užívání drog, ropné krize ke znečišťování životního prostředí či kriminalitě) autor dosti přesvědčivě dokazuje, že mediální agenda může posílit vnímání významnosti tématu publikem i přesto, že ve skutečnosti by si téma svým významem takovou pozornost nezasloužilo. Opět se projevuje jedna z nejsilnějších stránek knihy – předkládání mnoha příkladů konkrétních výzkumu ilustrujících možné využití teorie nastolování agendy a vysvětlujících jednotlivé prvky teorie.

Následující dvě kapitoly se věnují tomu, jak a proč probíhá nastolování agendy. McCombs se zabývá rozdílem mezi televizním a tištěným médiem a vliv médií na určování agendy jejich recipientů popisuje jako

velmi komplikovaný. Vzpomíná i na Marshalla McLuhana a jeho knihu *Understanding Media: The Extensions of Man*: „Účinky nastolování agendy, které často bývají výstupem takto komplexního procesu, jsou do značné míry spoluutvářeny vlastnostmi mediálních sdělení a jen v menší míře vlastnostmi jejich příjemce.“ (s. 88). Autor tak sice nevyklučuje aktivní roli recipienta mediálních sdělení, ale sílu této aktivity oproti jiným výzkumníkům (vzpomeňme např. na Stuarta Halla) téměř bagatelizuje. McCombs také zmiňuje editoriaální praktiky ovlivňující sílu přijetí zprávy (jako např. umístění na titulní stranu, výraznou grafickou úpravu a jejich analogie v televizním vysílání), které dále komplikují výzkum vzniku mediální agendy.

Za hlavní argument, proč vůbec může mediální tvorba veřejné agendy fungovat, chápe autor lidskou potřebu orientovat se ve svém žitém světě a omezit „prázdná místa ve své zkušenosti“. Zatímco před nástupem masových médií (a nástupem moderní doby obecně) vystačila jedinci k orientaci ve světě pouze vlastní žitá zkušenost, nyní se dozvídá o věcech a událostech pouze prostřednictvím médií. Platí tak, že čím menší osobní zkušenost s tématem recipient mediálních obsahů má, tím náchylnější bude k přijetí mediální agendy. Tento psychologický koncept potřeby orientace tak dle McCombse „umožňuje nejen vyjasnit okolnosti, za nichž lidé s větší pravděpodobností převezmou agendu masových médií, ale také pomáhá vyjasnit účinky různých kanálů v procesu nastolování agendy: jak lidé využívají novinové a televizní zpravodajství a dnes také internet [...]“ (s. 106).

McCombs knihu, mimo členění na tematické kapitoly, neformálně člení na dva větší oddíly, a to na základě fází ve vývoji teorie agenda-setting. V sedmdesátých letech byly zavedeny a zkoumány *kontingentní podmínky* ovlivňující nastolování agendy. Tyto kontingentní podmínky lze rozdělit na vlastnosti obecnstva (potřeba

orientace, vlastní zkušenost) a vlastnosti médií (forma média, televize či rozhlas apod.). Není překvapivé, že toto zkoumání kontingentních podmínek nastalo zrovna v sedmdesátých letech, kdy se obor začal více věnovat právě aktivitě recipientů mediálních obsahů a kdy do popředí začala vstupovat kulturní studia či analýza (mediálních) diskurzů. Původní teorie agenda-setting se v tomto ohledu zdála být příliš omezenou. Tyto dva proudy (zkoumání vztahu mezi mediální a veřejnou agendou a zkoumání kontingentních podmínek) se dle McCombse vyvíjejí nezávisle a nejedná se o uzavřené větve vývoje.

Právě zkoumání kontingentních podmínek se věnují další kapitoly knihy, zejména kapitola šestá (*Nastolování agendy atributů a rámcování*) a sedmá (*Utváření mediální agendy*). McCombs se zde snaží zasadit další vývoj mediálních studií do kontextu teorie agenda-setting. V šesté kapitole definuje, jak funguje nastolování agendy v kontextu *rámcování* (*framingu*), a mluví o *nastolování druhého stupně*, kdy média nastolují atributy jednotlivým událostem, věcem či aktérům v mediálních zprávách. McCombs zde tvrdí, že „sblížení nastolování agendy atributů s konceptem rámcování přináší nové možnosti nahlížení na vlivy, kterými disponují různé vzorce atributů, které vykreslují jednotlivé aspekty objektu, jednotlivé atributy určující dominantní rámce a jednotlivé atributy působící jako přesvědčivé argumenty“ (s. 144). I tato nepřilíživě šikovní formulace, která v jinak čtivě napsané knize vyčnívá spíše negativně, dle mého názoru ukazuje, že tento proud ve vývoji teorie nastolování agendy není autorovi příliš blízký.

Je to znatelné na celé druhé části knihy. Po úvodních vysvětlovacích kapitolách, kdy se McCombsovi dařilo velmi dobře ilustrovat jednotlivé prvky teoretického modelu nastolování agendy na příkladech konkrétních výzkumů, jako by se začal točit v kruhu. I ve druhém stupni nastolování agendy

(jak o něm sám hovoří) se často odvolává na studii Chapel Hill. Autor sám to vykládá jako pozitivum, kdy se zpětně vrací s novými koncepty ke starým výzkumům, ale bezděčně se tak chytá do pasti vlastního kruhu, ve kterém se snaží někdy až příliš složitě popsat i zdánlivě jednoduché či objasnit dávno objasněné (a v jiných knihách jiných autorů přesvědčivěji podané). Autor začne v této části čtenáře zahrnovat údaji o různých, velmi podobných výzkumech a spoustou korelačních tabulek, což dále vede k rozmělnění kapitol samotných. Co v první části knihy funguje dobře – tedy ilustrace výkladu konkrétními výzkumy – stává se v těchto kapitolách naopak největším nedostatkem textu. I toto rozmělnění je důsledkem toho, že autor sám se necítí v oblasti zkoumání kontingentních podmínek a obecně na poli mediálních studií ovlivněném kulturními studii a studii diskurzu úplně jistý. Čtenáři se při čtení těchto kapitol neustále vrací myšlenka, jestli autorovi, lidově řečeno, neujel vlak.

Jako naprostý lapsus se v tomto kontextu jeví závěrečná kapitola (v pořadí devátá), nazvaná *Masová média a společnost*. Zde se McCombs snaží o pohled mimo mediální oblast (a nastolování politické agendy) a aplikuje teorii o nastolování agendy na celospolečenský život. Tato velice krátká kapitola (v českém překladu má pouhých 14 stránek) se věnuje tak obecným věcem, jako je přenos kultury (jeden z mezititulků). McCombs zde označuje další instituce, které jsou schopny nastavovat agendu – organizované náboženství, školu, školní učebnice. Přispívá tak jen k dalšímu rozmělnění teorie agenda-setting. V závěru kapitoly autor píše o sociální roli nastolování agendy. Při čtení se i v oboru nevzdělaný čtenář nemůže zbavit dojmu, jestli autor nepřikládá právě modelu nastolování agendy větší význam, než mu přísluší, protože sociální role nastolování agendy je jen součástí sociálního vlivu médií obecně. Není divu, že tato odbočka mimo mediální

diskurz je v recenzích nejvíce kritizována.⁶ Nutno dodat, že naprosto oprávněně.

Je jistě pochopitelné, že McCombs se nových médií (a především online zpravodajství) dotýká jen opravdu velmi okrajově, ale právě tato oblast by si zasloužila v publikaci silnou reflexi. Vzhledem k tomu, že teorie nastolování agendy vznikla v dobách, kdy se teprve začaly na univerzitách používat první digitální počítače, není divu, že původní koncept již nemusí být aktuální. Po proměně nejen profesionálního zpravodajství, ale zejména transformaci a rozšíření uživatelských strategií, které přinesl rozvoj internetu, by byla potřeba tento vývoj nějakým relevantním způsobem postihnout. Publikace sice odkazuje na několik výzkumů online zpravodajství, ale mezi tématy jednotlivých kapitol taková reflexe zřetelně chybí.

Jako další nedostatek knihy lze hodnotit chybějící metodologickou část. Teorii samotnou, její východiska a inspirační zdroje, McCombs vysvětlit umí, ale nejen kvůli studentům by bylo vhodné teorii doplnit o alespoň základní metodologickou příručku. Takto (i přes zmínky o celé řadě výzkumů) musí student hledat jinde. Nicméně je třeba podotknout, že autor se o metodologickou část vůbec nesnaží, takže tato výtka míří spíše na smysl publikace než na její kvalitu.

Český překlad publikace původně nazvané pouze jednoduše *Setting the Agenda* má trochu složitý název i s podtitulem *Agenda setting: nastolování agendy – masová média a veřejné mínění*. Jak je vidět na první pohled, jedná se o název delší, a nutno říci, že dlouhý zbytečně. Dvojitý označení teorie (anglické a české) je dle mého názoru nadbytečné. Již drobností, která ovšem zamrzí, je rozdílné umístění

dvojtečky v názvu na titulní straně knihy a v katalogizačním záznamu.

Je to ale jedna z velmi mála výtek, které by se daly v překladu najít. Samotný text knihy je přeložen čtivě a uživatelsky vhodně. To je sice bezesporu zásluhou i autora, ale ze zkušenosti může každý student i akademik potvrdit, že špatný překlad dokáže pokazit i jinak velmi kvalitní publikaci. Jako jeden příklad za všechny je možno uvést hrůzný překlad knihy *Sociologie modernity: itinerář 20. století*, který učinil českou verzi knihy téměř nečitelnou a straší všechny studenty, kteří na tuto přehledovou knihu narazí. Autoři překladu *Agenda setting: nastolování agendy – masová média a veřejné mínění* se naštěstí takovému pochybení vyhnuli. Po rychlém nahlédnutí do originální verze knihy je potřeba naopak překladatelům (Tomáš Kačer a Vlastimil Nečas) spíše složit poklonu a poděkovat za to, s jakou péčí text přeložili, protože česká verze je čtivější než originál, aniž by to snižovalo odbornou kvalitu textu. To ocení především studenti, kterým tak publikace přibližuje jednu z nejvýznamnějších teorií z oblasti mediálních studií.

Jediný kontroverznější postup při překladu se týká překládání právě ústředního výrazu agenda-setting. Překladatelé se rozhodli používat jak původní anglický název, tak český překlad (nastolování agendy). Ovšem tyto termíny nepoužívají jako synonyma, ale původní anglický výraz užívají pro označení teorie samotné, zatímco pojem *nastolování agendy* pro samotný proces formování veřejné a mediální agendy. Tento přístup se sice může jevit jako dosti nezvyklý, ale autoři se jej snaží vysvětlit v *Poznámce k překladu*. Jejich vysvětlení lze sice přijmout, ale na druhou stranu se překladatelé nesnaží o moc velkou argumentační podporu

6 Např. Křečel, Jan. 2010. „Agenda setting: nastolování agendy – masová média a veřejné mínění.“ Pp. 78–81 in *Acta Politologica*, 2 (1). Příliš volnou aplikaci konceptu mimo mediální studia kritizuje i např. Doris Graberová, viz Graber, Doris A. 2006. „A Review of: „Setting the Agenda: The Mass Media and Public Opinion, by Maxwell McCombs““. Pp. 231–232 in *Political Communication*, 23 (2).

svého postupu (jediný argument je zažitě užívání původního anglického názvu). Naštěstí to evidentně není řešení úplně nešťastné (přestože nejspíše ani ideální), protože při čtení není (po chvíli zvykání si) problém takové užívání terminologie přijmout.

Celkově je třeba další počín nakladatelství Portál ocenit. Kniha *Agenda setting: nastolování agendy – masová média a veřejné mínění* je napsána zajímavým autorem a nespornou autoritou na tomto poli výzkumu. Přináší základní, ale dobře popsany a na mnoha konkrétních příkladech ilustrovaný vhled do procesu tvorby veřejné agendy médií. Kniha ovšem přesunem k tématům kontingentních podmínek tvorby agendy ztrácí své kvality a téměř úplně pomíjí proměny mediálního světa s rozvojem internetu (což je pro aktuální publikaci téměř neomluvitelné). I přes tyto vcelku zásadní nedostatky je vydání této publikace, jež bylo podpořeno společným grantovým projektem Sociologického ústavu AV ČR a Fakulty sociálních věd UK, důležitým a záslužným činem, který vhodně doplní českou knihovničku textů z oboru mediálních studií.

Literatura

- Cohen, B. 1963. *The Press and Foreign Policy*. Princeton: Princeton University Press.
- Galtung, J. – Ruge, M. 1965. "The Structure of Foreign News." Pp. 64–90 in *Journal of Peace Research*, vol. 1.
- Kunczik, M. 1995. *Základy masové komunikace*. Praha: Karolinum.
- McCombs, M. – Shaw, D. 1972. "The agenda-setting function of mass media." Pp. 176–187 in *Public Opinion Quarterly*, vol. 36.
- Noelle-Neumann, E. 1974. "The Spiral of Silence: A Theory of Public Opinion." Pp. 24–51 in *Journal of Communication*, vol. 24.

Intermediální poetika příběhu a laické otázky

Štěpán Kučera

Stanislava Fedrová, Alice Jedličková (eds.): *Intermediální poetika příběhu*. Ústav pro českou literaturu AV ČR, Akropolis. 2011.

Intermedialita, poetika a příběh. To jsou tři klíčové pojmy, na nichž editorky Stanislava Fedrová a Alice Jedličková, obě pracovnice Ústavu pro českou literaturu AV ČR, postavily sborník dvanácti studentských a doktorských prací, propojený tématem hledání vztahů mezi uměními a médií.

Knihu uvozuje stať jedné z editorek, Alice Jedličkové. Autorka v ní vysvětluje, co je smyslem celého sborníku. Nejdřív sleduje historii zájmu o intermedialitu a mezioborové zkoumání, od iniciační konference *Interart Studies: New Perspectives*, kterou zorganizovala katedra komparatistiky na lundské univerzitě před sedmnácti lety, až po předloňskou studentskou konferenci *Podoby a funkce příběhu – pokus o intermediální a interdisciplinární debatu*, již uspořádal Ústav pro českou literaturu AV ČR a sezval na ni filology, historiky, teoretiky umění i badatele z oboru mediální studia. Tato akce dala vzniknout publikaci *Intermediální poetika příběhu*, když pořadatelé vyzvali některé účastníky konference, aby svoje referáty zpracovali do této v knize předkládané podoby.

Alice Jedličková ve svém textu zmiňuje potenciální námitku, kterou považují za případnou nejenom v přemýšlení o příbězích a nejenom v intermediálním a interdisciplinárním kontextu: „Čtenář možná rovnou namítne, že takové nastavení společného tématu (tedy zkoumání intermediální poetiky příběhu – pozn. aut.) sice zabrání dojmům, že intermediální rozprava je ‚divná‘, ale

nepochybně je to téma laciné, neboť putování příběhu ve smyslu ‚látky‘ a to v čase i prostoru, to jest celými epochami a napříč kulturami a médii, je něco, co je schopen vypořádat a do jisté míry i popsat i laik. Jistě, i laik je díky příznačné interakci konstitutivních složek příběhu (postav, děje a prostředí) schopen identifikovat příběh jako substanci v různých *mediálních transpozicích* [...] a uvědomit si v návaznosti na své prožitky, jaké aspekty příběhu jeho realizace v jiném umění/médiu či médiích zdůraznila, jaké potlačila, jaké nové účinky vyvolala.“ (s. 9). Toto však Jedličková označuje pouze za první krok a dodává, že odborník musí vykročit dál. Vysvětluje, že „nás nezajímá jen ‚látka‘, z níž jsou příběhy utkány, ale také stříh, ba i nůžky, které krejčí použil, dokonce i to, jak si výsledný model získává zákazníky a jak se nosí [...]“ (tamtéž).

Ovšem to, že editorka takovou námitku dopředu pojmenuje, neznamená, že ji autoři jednotlivých příspěvků beze zbytku dokázali vyvrátit, a proto pohled laika v tomto případě považuji za jeden z relevantních způsobů čtení – tedy pohled, jež můžeme zhruba shrnout větou: Nikdy jsem neslyšel o intermedialních studiích, ale zajímá mě, čím mě autoři dokážou obohatit. K podobné větě podněcuje už anotace na obálce, kde se lze dočíst, že „intermediální přístup [...] dovoluje pozorovat třeba [...] příběh proslulého normalizačního seriálu *Žena za pultem* z hlediska antického dramatu“. Takový přístup je bezesporu užitečný, těžko v něm však dnes hledat něco objevného, když sám Jaroslav Dietl, scenárista *Ženy za pultem*, otevřeně přiznával, že antické drama je pro něj velkou inspirací a že podle jeho principů své seriály píše (jak ostatně uvádí sám autor anoncovaného příspěvku).

Laikovy předsudky potvrdí hned druhá zařazená studie, text Jitky Bažantové *Julius Payer a Záliv smrti*. Autorka zkoumá obraz malíře Julia Payera zobrazující tragický konec jisté polární výpravy. Na plátně či reprodukci můžeme vidět člun zamrzlý v ledu

a kolem něj umírající polárníky; na člun navíc dotírá rozrušený lední medvěd, s nímž se jeden z polárníků, s puškou v ruce, chystá zápolit; v pozadí obrazu postávají dva další medvědi, zřejmě matka s mládětem, a o dramatickou scénu příliš nejeví zájem.

Autorka studie po obsáhlém teoretickém úvodu čtenáři sdělí: „Naším záměrem je [...] dojít k závěru, zda lze obraz považovat za narativní.“ (s. 55). Tedy jestli obraz něco vypráví, přeloží si laik a znovu se na obraz zadívá, aby v něm uviděl totéž, co na první pohled: vzrušující příběh, včetně spousty vypjatých událostí, které zobrazené scéně musely předcházet a jež musí následovat. Autorka uplatní „principy teorie vyprávění“, uvede je do dialogu „s poznatky dějin umění“ (cituji z anotace příspěvku) a dojde k závěru, že obraz narativní skutečně je.

Aby nebylo intermediality málo, přidává Jitka Bažantová ke svojí analýze ještě dodatek popisující, že skupina teplických ochotníků (již je autorka členkou, jak se dozvíme z jejího medailonu na konci knihy) zinscenovala Payerův obraz coby performanci s názvem *Pocta Julianu Payerovi*. Svůj text končí Jitka Bažantová sdělením, že „tragika je zlehčována záměrným přeháněním, vypjatými gesty vedoucími až k hranici parodie a groteskna. Záměrem akce však rozhodně nebylo zesměšnění, jednalo se přeci o *Poctu Julianu Payerovi*“ (s. 57). Takové argumentaci, kdy se jen ze slova v názvu odvozuje obsah díla, se podiví i laik a vzpomene si namátkou na *důmyslného* rytíře Dona Quijota nebo na *hrůzoplnou* historii velkého Gargantuy, otce Pantagruelova.

Vzhledem k zaměření časopisu *Mediální studia* se ale chci věnovat hlavně příspěvkům, které se přímo dotýkají mediální problematiky (a dočasně přijmout perspektivu „odborného čtenáře“). Jsou to čtyři texty a je jistě hodné pozoru, že všechny tematizují televizní seriály: Šimon Dominik ve studii *Vzorová samoobsluha říznutá antikou* zkoumá narativní strukturu seriálu *Žena*

za *pultem*, Aneta Zatloukalová se v příspěvku *Specifika seriálové adaptace* zabývá převáděním krásné literatury do podoby televizních seriálů, Radomír D. Kokeš v textu *Teorie seriálové fikce* představuje vlastní cestu naratologické analýzy televizních seriálů a Eva Kvasničková ve studii „*Za chvíli mi začíná Ulice...*“ předkládá výsledky svého výzkumu dvou skupin diváků seriálu *Ulice* – televizních a internetových.

Tradice zkoumání televizních seriálů se v kulturních a mediálních studiích prosadila v 80. letech 20. století v souvislosti s přesunem pozornosti vědců k televizním publikům – modelovou studií z této doby je kniha Ien Angové *Watching Dallas: Soap Opera and the Melodramatic Imagination* z roku 1985. V českém prostředí se studium televizních seriálů rozšířilo v posledních letech (ovšem z jiné perspektivy), jistě také díky zvyšujícímu se zájmu společnosti o obrazy naší nedávné minulosti – v této souvislosti zmíním alespoň práce Ireny Carpentier Reifové a Petra Bednařika o československých normalizačních seriálech.¹

Srovnáme-li přístupy čtyř autorů z knihy *Intermediální poetika příběhu*, všimneme si jejich rozdílného akademického zázemí, a v rovině sborníku (spíše než v rovině individuálního bádání) tak můžeme ocenit interdisciplinaritu celého konceptu. Šimon Dominik a Eva Kvasničková absolvovali mediální studia na FSV UK, a proto v jejich seznámech použité literatury nechybějí knihy tamních pedagogů Ireny Carpentier Reifové a Petra Bednařika ani v mediologii kanonizované knihy Denise McQuaila či Johna Fiskeho. Jaromír D. Kokeš působí v Ústavu filmu a audiovizuální kultury na FF MU, takže jeho text vychází z diskursu filmové vědy a studia populární kultury, zejména z děl Davida Bordwella, Lubomíra Doležela a Umberta Eka (kterým Kokeš vzdává hold i ve svém autorském medailonu). A Aneta

Zatloukalová studuje na FF MU český jazyk a literaturu, takže není divu, že se v jejích pramenech objevují Charlotte Brontëová, Charles Dickens, John Galsworthy a Vladimír Neff a v použité literatuře pak knihy věnující se vesměs vztahu klasické literatury a televize.

Šimon Dominik ve svojí analýze sleduje narativní struktury *Ženy za pultem*, srovnává je s výstavbou antického dramatu a popisuje rozčlenění celého seriálu i jeho jednotlivých dílů do pěti fází (expozice – kolize – krize – peripetie – rozuzlení). Jak jsem poznamenal výše, vzhledem k tomu, že sám scenárista Jaroslav Dietl se k inspiraci antickým dramatem hlásil, funguje tato analýza spíše jako potvrzení toho, že Dietlovo vyjádření nebylo mystifikací. Zajímavější a „populárnější“ je závěrečná část článku nazvaná *Seriálová samoobsluha coby vzorový podnik socialistického obchodu*, v níž Šimon Dominik rozebírá, jak tvůrci seriálu šikovně konstruovali obraz vzorové ideální socialistické samoobsluhy. Předností článku je také to, že se autor nebojí psát čtivě, zábavně a být zdravě „neakademický“.

Aneta Zatloukalová se pokouší postihnout specifické rysy televizních seriálů, které vznikly jako adaptace většinou klasických literárních děl, a snaží se je vymezit jako svébytný žánr (tím, že je odlišuje od ostatních seriálů nebo adaptací filmových). Její práce je poučená i poučná, ačkoli nijak překvapivá.

Radomír D. Kokeš si předsevzal ambiciózní cíl, „nabídnout pro [...] seriálovou fikci jednotnou teorii, která dokáže pomoci relativně univerzálního souboru nástrojů postihnout všechny typy seriálů [...]“ (s. 228). Kokešův systém je tak komplikovaný, že jeho popis by mohl vydat na samostatný článek, ale zaměříme se aspoň na část, kde chce autor „konkrétně ukázat“ (s. 242), jak lze jeho teorii využít v „analytické praxi“

1 Např. viz Mediální studia 1/2007 (http://medialnistudia.files.wordpress.com/2011/08/ms_2007_01_02.pdf) nebo Mediální studia 1/2008 (http://medialnistudia.files.wordpress.com/2011/08/ms_2008_01_04.pdf).

(tamtéž). Kokeš přichází mimo jiné s rozdělením tří typů zprostředkování informací divákovi: nazývá je kumulativní, komparativní a retrogradní. Pro ilustraci retrogradního typu si vybírá seriál *Dallas*, konkrétně „jeden z nejslavnějších retrogradních ‚podrazů‘“ (tamtéž) – tedy situaci, kdy postava Bobbyho zemře a po třech desítkách dílů je všechno prohlášeno za sen a Bobby „ožívá“. Autor celý případ přehledně zachycuje v grafickém schématu a konstatuje, že „divákovi se bortí jak lokální [...], tak globální koherence a je postaven před kognitivní problém, v danou chvíli neřešitelný“ (s. 244). Zbývá jen otázka, k čemu je to všechno vlastně dobré, protože i přes předsevzetí podat ukázkou analytické praxe autor neříká o mnoho víc, než by řekl (srozumitelněji) laický divák *Dallasu*. Nutno dodat, že Radomír D. Kokeš svůj text několikrát podrobuje sympatické sebereflexi, například když s odkazem na filmovou teoretičku Kristin Thompsonovou píše, že „každý kritický přístup je nakonec tak dobrý, jak dobré jsou analýzy, které je schopný vyprodukovat [...]“. A tak teprve ve chvíli, kdy bude zde načrtnutá teorie seriálové fikce testovaná na konkrétních seriálech, ukážou se všechny její možnosti, omezení a nedostatky.“ (s. 254).

Eva Kvasničková prozkoumává koncept *řízené a neřízené seriality*, a to na základě vlastního kvalitativního výzkumu televizních a internetových diváků seriálu *Ulice*. Autorka došla k závěru nikoli překvapivěmu, ale užitečnému v rámci širšího zkoumání nových médií – totiž že internetová diváci jsou samostatnější, aktivnější a pozornější, a díky tomu se i více zajímají o strukturu seriálu a jeho výrobní postupy.

Kniha *Intermediální poetika příběhu* se prezentuje jako dílo originální a netradiční, jak lze soudit z úvodního slova Alice Jedličkové nebo z odlehčených autorských medailonků, z nichž se dozvíme například to, že Stanislava Fedrová by si přála, aby se chození po výstavách uznalo za sportovní

disciplínu hodnou olympiády, a že Alice Jedličková jako malá cestou do školy jídala snižovala. Nutno říct, že na rozdíl od medailonků jsou příspěvky sborníku spíše tradičnější – a jejich přínos či inspirativnost se liší text od textu, autor od autora, jak už to ve sbornících bývá. Každopádně autoři i čtenáři akademických studií, zvláště v rámci podobných „hravých“ projektů, by si vždycky měli pokládat obyčejné laické otázky, jako třeba K čemu je to vlastně dobré?

Rudá záře nad médii

Štěpán Kučera

Alessandro Catalano: *Rudá záře nad literaturou. Česká literatura mezi socialismem a undergroundem (1945–1959)*. Host. 2008 (vyšlo 2010).

Hlavní téma monografie Alessandra Catalana *Rudá záře nad literaturou* je vztah politiky a literatury – tedy vztah často artikulovaný médii. Ta jsou nejenom prostředníkem, ale integrální součástí společenských dějů, v nichž někdy hrají roli pasivní (již v knize zastupuje téma rušení deníků a časopisů či represí proti novinářům) a někdy aktivní (v knize například propagandistické kampaně), přičemž obě role jsou spolu samozřejmě v úzkém vztahu. Catalanovy kapitoly z dějin české literatury jsou tedy zároveň kapitolami z dějin českých médií, jakkoli se autor médiím věnuje spíše mimoděk a zmínky o dobovém tisku musí čtenář často „lovit“ v poznámkách pod čarou. Přesto, anebo spíše právě proto může být zajímavé podívat se na *Rudou záři nad literaturou* perspektivou mediálních studií a položit si otázku,

jakou úlohu v dějích, jež Catalano popisuje, sehrály „hromadné sdělovací prostředky“.

Nejprve však shrňme, o čem konkrétně *Rudá záře nad literaturou* pojednává.

„V této knize jsme se nesnažili vyhnout soudům a hodnocením – dějiny literatury (byť se jedná o určitý výsek), které neposkytují také kvalitativní uspořádání pojednávaného materiálu, nejsou o mnoho víc než pouhou encyklopedií“ (s. 18), vábí čtenáře italský bohemista Alessandro Catalano v úvodu svojí knihy, jejíž podtitul zní *Česká literatura mezi socialismem a undergroundem (1945–1959)*. Zároveň naznačuje, že českým čtenářům poskytne ne zcela tradiční pohled cizince: „Možná stojí za to využít této příležitosti a připomenout momenty, kdy se poválečná historie komunistického Československa protнула s historií Itálie.“ (s. 13); navrhuje dokonce srovnání českého socialistického umění s italským neorealismem. Ale řekněme rovnou, že v obou oblastech zůstal autor víc u příslibů (jakkoli ze „soudů a hodnocení“ stojí za zmínku alespoň autorův rezervovaný vztah ke katolickým básníkům: „I když samozřejmě každý z nás musí soucítit s utrpením jednotlivých spisovatelů, při četbě jejich textů je často těžké ubránit se pocitu jakéhosi *déjà vu*, vyvolanému archaičností jazyka a také určitou dogmaticností myšlení a způsobem zpracování témat.“ (s. 251)). Spíš než osobitým pohledem ze zahraničí je Catalanova kniha poučenou syntézou dřívějších prací na téma kultury a politiky v 50. letech.

Alessandro Catalano je profesorem české literatury na univerzitě v Padově, spoluzaložil internetový slavistický časopis *eSamizdat* (www.esamizdat.it), překládá do italštiny české spisovatele od Vítězslava Nezvala po Michala Viewegha a je členem redakční rady revue *Souvislosti* a *Českého časopisu historického*. V českém překladu vydal knihu *Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách* (Nakladatelství Lidové noviny, 2008), která vychází z jeho

doktorské práce. Základem knihy *Rudá záře nad literaturou* byla pro změnu Catalanova práce magisterská. „Když jsem zjistil, že mnozí moji italští studenti používají tuto původně diplomovou práci jako jakési stručné dějiny české poválečné literatury, rozhodl jsem se ji [...] publikovat“ (s. 22), osvětluje Catalano vznik knihy, která je ovšem v současné podobě oproti původnímu akademickému tvaru značně přepracovaná. Vyplývá z toho však důležitý rys jeho studie – totiž že se původně obracela především k italskému publiku.

Catalano sleduje nejprve „zrod“, pak „vývoj“ a následně „krizi“ socialistického realismu coby uměleckého směru, který se stal závazným požadavkem pro „inženýry lidských duší“ (jak Stalin označil spisovatele) nejdřív v Sovětském svazu a po únoru 1948 i v socialistickém Československu. Catalano se snaží rekonstruovat například složité společenské vztahy za *třetí republiky*, tedy v období ohraničeném roky 1945 a 1948. Potom se v rozsáhlé kapitole zaměřuje na fenomén socialistické literatury a jejího emblematického žánru, tzv. budovatelského románu. Nakonec představuje jednotlivé umělecké směry, které se vůči socialistickému realismu více nebo méně vymezily, a jejich hlavní představitele. Značný prostor je věnován Františku Halasovi, z nějž komunisté po převzetí moci udělali hlavního představitele úpadkového a společnosti škodlivého přístupu k literatuře. Dále se autor věnuje například Jaroslavu Seifertovi, Vladimíru Holanovi, Jiřímu Kolářovi, Janu Zahradníčkovi, Egonu Hostovskému či Egonu Bondymu. Závěrečné kapitoly sledují pro Catalana nejvýznamnější tvůrce sledovaného období, Bohumila Hrabala a Josefa Škvoreckého.

Mimochodem právě rozpětí Catalanovy studie „mezi socialismem a undergroundem“ napadá ve své recenzi kritička Milena M. Marešová, podle níž „skutečný underground – pojem, jemuž rozumíme díky Ivanu Martinu Jirousovi a jeho definici z let

normalizace – tady nenajdeme, nalézt kvůli historickým skutečnostem nemůžeme a ani podkapitola nazvaná *Underground a Egon Bondy* to nezvrátí.¹ Podle mě pojmu *underground* můžeme rozumět i v širším smyslu (ostatně Jirousova definice vyznívá poměrně propustně) a literární i mimoliterární konání Egona Bondyho, Jany Krejcarové či Iva Vodseďálka v 50. letech je ryze „podzemní“. Osobně mi přijde nejistý spíš první pól Catalanova rozpětí – všepronstupující pojem *socialismus* šlo možná nahradit termínem *socialistický realismus*.

Nyní však konečně přejdeme k tomu, jak je v *Rudé záři nad literaturou* pojednána mediální problematika.

V první kapitole se Catalano vrací do období dvacátých a hlavně třicátých let, kdy v novinách a časopisech probíhaly intenzivní polemiky o politicky angažovaném umění. Pro ilustraci zájmu tehdejších novinářů o toto téma lze uvést sebekritickou větu Rudolfa Slánského z roku 1935, citovanou Catalanem: „Když je v Praze přednáška o surrealismu, najdou se tam skoro všichni redaktori *Rudého práva*, ale když je v Praze stranická konference, tak se tam žádný redaktor *Rudého práva* neobjeví.“ (s. 34). Diskuzí o tom, jestli „opravdová poezie bojuje proti kapitalistickému řádu“ (řečeno dobovým titulkem z *Rudého práva* (tamtéž)), se účastnili přední prvorepublikoví publicisté a literární kritici včetně Václava Černého, Bedřicha Fučíka či Ferdinanda Peroutky, aktivní byli v tomto směru pochopitelně i publicisté sdružení kolem komunistického tisku, Závěš Kalandra, Ladislav Štoll nebo Julius Fučík.² Catalano upozorňuje na důležitost těchto diskuzí nejen pro zformování pojetí socialistického realismu v českém

prostředí, ale i pro budoucí osud jejich účastníků: „Zásadní roli v pounorovém kulturním prostředí budou hrát polemiky a estetické diskuse třicátých let, které budou znovu oživeny a reinterpretovány, nezřídka s fatálními důsledky pro ty, kdo tehdy zastávali jiné než komunistické pozice.“ (s. 76).

Z období těsně poválečného Catalano vyzdvihuje dodnes diskutované fenomény – nejvíc prostoru věnuje odsunu sudetských Němců –, ovšem jen velice letmo zmiňuje jiný fenomén důležitý pro bezprostřední budoucnost české kultury, tzv. „očistu společnosti“ od kolaborantů, kterou na svých členech prováděly stavovské organizace (a zatímco mezi spisovateli proběhl tento proces relativně bezbolestně, komise pro očistu médií poslala několik novinářů před tzv. Národní soud, který vyslovil sedm rozsudků smrti; pět z nich bylo skutečně vykonáno). Když Catalano popisuje poválečnou strukturu periodického tisku, zmiňuje i fakt, že došlo k „radikálnímu snížení počtu vydávaných časopisů“, ovšem poněkud zjednodušeně píše, že „všechny tiskoviny se staly nástrojem propagandy stran Národní fronty“ (s. 46). Takové tvrzení odpovídá Catalanově tezi, že „čas od osvobození do února 1948 patří k nejspornějším obdobím českých dějin“ (s. 45), ale přitom postavení deníků coby „nástrojů propagandy politických stran“ bylo typické už pro první republiku. A kromě toho i v období „třetí republiky“ existoval deník *Lidová demokracie* a časopisy *Obzory* (vedený Ivo Ducháčkem) a *Vývoj* (v jehož čele stál Pavel Tigrid), které možná sloužily jako „nástroj propagandy“ lidové strany, každopádně si však uchovávaly alespoň relativní odstup od převládající prosovětské atmosféry,

1 Marešová, M. Milena. „Rudá záře nad literaturou.“ In *iLiteratura*. <http://www.iliteratura.cz/Clanek/27649/catalano-alessandro-ruda-zare-nad-literaturou-ceska-literatura-mez-socialismem-a-undergroundem-19451959> (23. 3. 2012).

2 Mimochodem pounorový osud tří zmíněných komunistických intelektuálů působí až emblematicky – Kalandra skončil na popravišti, Štoll se stal „inkvizitorem české literatury“ a spoluvůrcem oficiálního literárního kánonu až do období tzv. normalizace a Fučíkův odkaz posloužil v padesátých letech komunistickému režimu v jedné z nejrozsáhlejších propagandistických akcí.

artikulované ostatními tituly; a můžeme uvést ještě tituly *Svobodné noviny* a *Dnešek*, oba pod vedením Ferdinanda Peroutky, nebo *Kritický měsíčník* Václava Černého. Navíc komunistická strana, která ovládla ministerstvo informací, a získala tudíž rozhodující vliv na média, v prvních poválečných letech navenek vystupovala v podstatě liberálně a formálně se hlásila ke svobodě tisku.

Po roce 1945 opět začaly novinové a časopisecké polemiky o dalším směřování české kultury, potažmo celé společnosti, a byli to právě výše zmínění autoři, kteří se stavěli proti komunistickému pojetí umění ve službách politiky, jak ho prezentoval především deník *Rudé právo* a časopis *Tvorba*. O situaci v listu KSČ Catalano píše: „Z předválečné redakce *Rudého práva* zůstali pouze J. Rybák, L. Štoll a G. Bareš [...]. Už z pouhého výčtu jmen je zřejmé, že ztráta nejvýznamnějších intelektuálů bude kompenzována nástupem druhořadých osobností, které jsou bližší typu politického funkcionáře a jsou mnohem víc ideologicky svázány s komunistickou stranou.“ (s. 48).

Gustav Bareš se zároveň stal vedoucím kulturního a propagačního oddělení ÚV KSČ. Jeho předválečný redakční kolega z *Rudého práva*, Václav Kopecký, byl jmenován ministrem informací, a tito dva bývalí novináři tak získali obrovský vliv na média. Jejich soupeření o moc v rámci stranického aparátu, po únorovém převratu stále vyhrocenější, mělo svůj vliv na podobu kulturního prostředí. Catalano s odkazem na Jiřího Knapíka píše, že „jestliže (v boji) mezi Kopeckým a Barešem šlo hlavně o skutečnou moc rozhodovat, v okruhu jejich soupeřníků ideové motivy nabíraly na váze“ (s. 87). Jen jako poznámku pod čarou zmiňuje Catalano poměrně důležitý fakt, že po roce 1945 měla vliv na média i trojice spisovatelů, které Václav Kopecký povolal na ministerstvo informací jako vedoucí odboru: odbor publikační řídil František Halas,

rozhlasový Ivan Olbracht a filmový Vítězslav Nezval.

Po převratu v roce 1948 veřejný život plně ovládla komunistická strana, což v mediální sféře znamenalo „znárodnění tiskáren a nakladatelství a úplnou kontrolu nad časopisy (jedním z prvních opatření ostatně bude rušení časopisů obviněných z napomáhání reakci)“ (s. 68). Pro úplnost dodáme, že zrušených titulů bylo několik set a že k dalším „opatřením“ patřilo určování přidělů papíru (stejně jako v předchozích poválečných letech), personální změny v redakcích a budování oficiální cenzurní instituce. Je zákonité, že polemiky z novinových stránek zmizely a nahradil je jednosměrný proud článků, recenzí a „štvanic“ prosazujících a požadujících socialistický pohled na společnost a kulturu. „Prvenství v agresivitě a někdy i vulgaritě patří bezpochyby týdeníku *Tvorba*“ (s. 75), píše Catalano a dále dodává, že „kritiky v *Tvorbě* často neměly daleko ke skutečným zatykačům“ (s. 95).

Poměrně značný prostor věnuje Catalano obrazu osobnosti komunistického novináře Julia Fučíka, který vytvořila pounorová propaganda. Zcenzurovaná verze Fučíkovy *Reportáže psané na oprátce* se v padesátých letech (a do značné míry i v dalších desetiletích) stala v podstatě kanonickým textem a tzv. „Fučíkův odznak“ se stal emblémem největší režimní kampaně za nasměrování čtenářské pozornosti mládeže k ideologicky patřičným knihám. Catalano však neopomíjí ani literární kvality Fučíkovy *Reportáže* a cituje Bohumila Hrabala, který o Fučíkovi řekl, že „tak dlouho psal články a recenze a la these, až tragickým osudem byl zahrán do takové situace, že napsal reportáže, které patří do krásné literatury“ (s. 152). Po své smrti se tak Julius Fučík stal i v mezinárodním kontextu nejznámějším a nejčtenějším českým novinářem.

Poslední oblastí z mediální sféry, které se Catalano věnuje a kterou je dlužno připomenout, jsou literární a kulturní časopisy

z poloviny padesátých let, s nimiž se pojí doba „krize“ socialistického realismu, doba určitého uvolnění poměrů po smrti Stalina a Gottwalda. Největší prostor Catalano věnuje časopisu *Květen*, obklopenému silnou skupinou mladých básníků. V tomto období se začal opět víc uplatňovat žánr polemičky, ovšem nelze přehlédnout, jak bylo kritické myšlení na stránkách tisku uzemněno předchozí „pětiletkou“ a tvrdým bojem proti „reakčním živlům“ – jestliže do roku 1948 autoři článků diskutovali například o vztahu avantgardy a realismu nebo o úloze české kultury v evropském kontextu, v polovině 50. let se diskutovalo už o právu na diskuzi.

Alessandro Catalano se až na okrajové zmínky prakticky nevěnuje jiným než tištěným médiím, tedy rozhlasu, filmovému zpravodajství nebo tiskové agentuře ČTK, což je vzhledem k tematickému zaměření jeho monografie pochopitelné, ovšem snaží se v daném období postihnout významné milníky (nejen) pro média obecně – především ve zlomových letech 1945 a 1948. Jak už bylo řečeno v úvodu tohoto textu, Catalanovy zmínky o médiích jsou nesoustavné a často spíš mimoděčné – i to je vzhledem k hlavnímu tématu jeho knihy pochopitelné –, celkově však lze říct, že čtení *Rudé záře nad literaturou* z pohledu mediálních studií smysluplné je a že i v oblasti médií autor až na drobná zjednodušení (jako to o mediální propagandě za třetí republiky) dokázal přesvědčivě načrtnout situaci ve čtyřicátých a padesátých letech dvacátého století.

Možné výhrady proti autorovu uchopení mediální problematiky jsou v podstatě stejné jako výhrady vůči knize jako celku. *Rudá záře nad literaturou* je vlastně jen úvodem do dané problematiky, a jestli je něčím přínosná, pak usnadněním orientace v další, podrobnější literatuře k tématu, tedy např. ve studiích Jiřího Knapíka, Michala Bauera nebo Alexeje Kusáka (ostatně sám autor přiznává, že jeho kniha přichází s určitým zpožděním (s. 18)). *Rudá záře nad literaturou* zkrátka čtenáře nepřekvapí.

Je však třeba ocenit, že se Alessandro Catalano brání schematicnosti, jednostrannosti a snaží se spíš porozumět než soudit. Zdroje a příčiny událostí hledá především v českém prostředí (čímž se vymezuje proti představě, že směr poválečným událostem v Československu určovaly zahraniční mocnosti). Poukazuje na složité pozadí dějů, které na první pohled vypadají jasně a vybízejí k morálním soudům; v předmluvě ostatně cituje deníkový zápis Jana Zábřany ze 70. let: „Problém je v tom, že lidé, kteří mávnou rukou nad Nezvalovou genialitou (šmejknul s českou poezií o 70 let dopředu) proto, že Nezval byl ‚bezcharakterní svině‘ jako člověk [...], jsou z reakce náchylní brát za bernou minci každého ‚charakterního‘ obskurantistu, pokládat ho za *kumštýře* jenom proto, že byl charakterní.“ (s. 14).

Zasvěcený průzkum literárního pole

Kateřina Kirkosová

John B. Thompson: *Merchants of Culture. The Publishing Business in the Twenty-First Century*. Cambridge: Polity Press, 2010.

„Je to trochu s podivem, že jistý sektor kreativního průmyslu, o kterém toho víme tak málo, je zrovna tím, který je s námi po nejdelší dobu – knižní nakladatelský průmysl.“ (s. vi). Tímto výmluvným prohlášením zahajuje John B. Thompson svou nejnovější knihu *Merchants of Culture: The Publishing Business in the Twenty-First Century*, a v hrubých rysech se mu tak daří ohraničit a zároveň ospravedlnit centrální téma předloženého pojednání.

Publikace v mnoha ohledech navazuje na autorovu předchozí knihu *Books in the Digital Age: The Transformation of Academic and Higher Education Publishing in Britain and the United States* (Thompson 2005), v níž Thompson na příkladu anglo-americké sféry akademického publikování zkonstruoval a prověřil řadu základních postupů a teoretických konceptů jevících se jako relevantní a užitečné pro práci v prostoru nakladatelského pole. Podal v ní zároveň čtivou, neméně však i důkladnou analýzu historického formování této sféry, a to včetně zhodnocení „hlubokých a bouřlivých“ zlomů a transformací, které v ní aktuálně probíhají mimo jiné v souvislosti s „digitální revolucí“.

Podobný akcent – pokusit se nahlížet na pozorované subpole diachronně, nikoli výhradně synchronně, a tedy i poněkud dekontextualizovaněji – se uplatňuje i v případě *Merchants of Culture* a je dost možná příčinou nejčastější, ačkoli velice jemně formulované výtky vznášené recenzenty: rozbor potenciálních důsledků digitální revoluce se zdá příliš umírněný, až akademicky opatrný (viz například Epstein 2011; Litwin 2012; Oresick 2010). Nicméně vzhledem k faktu, že Thompsonovým primárním cílem bylo zmapovat terén, který byl doposud sociálními vědci údajně nepochopitelně zanedbáván, a pokusit se na základě citlivého pozorování promluvit a jednat jeho aktérů vyabstrahovat určitou logiku, již se toto jednání a vzájemné vztahy mezi zainteresovanými řídí, nelze říci, že by šlo o námitku až tak podstatnou. Neboť nezačetých spekulujících spisů o digitální revoluci bychom jistě našli mnoho. Thompsonova monografie je oproti nim výjimečná a inspirativní právě pro svou snahu pochopit logiku pole z hlediska delšího časového horizontu a toto porozumění pak čtivě, nikoli ale v nutně zjednodušující až vulgarizující podobě zprostředkovat čtenáři. Knihu vydalo v roce 2010 britské nakladatelství Polity Press.

Thompsonova cesta k avizované neprobádanému tématu knižního průmyslu není zcela náhodná. Tento anglický profesor sociologie působící na University of Cambridge se dlouhodobě zabývá vlivem a rolí prostředků masové komunikace v procesu ustavování moderní společnosti. Oproti jiným sociologům modernity zdůrazňuje – coby relevantní faktor podmiňující tuto transformaci – nárůst moci symbolických obsahů, kterou do značné míry exploatovaly mediální instituce („mediation of modern culture“; Thompson 1990). Vykročení k průzkumu knižního nakladatelského průmyslu je tak rozšířením ohniska pozornosti, konzistentním s dosavadním badatelským zaměřením autora.

Čím se *Merchants of Culture* od dřívějších Thompsonových prací zřetelně odlišují, je výchozí stav pojednávání problematiky a s tím související volba způsobu, jak ji nejlépe přiblížit, i představa o cílovém čtenářském publiku. Thompson k tématu přistupuje víceméně induktivně: datovou bázi strukturující jeho psaní tvoří přes 280 rozhovorů, jež mezi lety 2004–2008 vedl s nejrůznějšími reprezentanty nakladatelského pole: od výkonných ředitelů společností a šéfredaktorů přes obchodní manažery a reklamní strategy k editorům, literárním agentům a autorům, a to jak ze sféry nadnárodních mediálních korporací, tak malých nezávislých nakladatelství.

Tematické rozpětí, které Thompson skrze takto definovanou datovou bázi dokázal pokrýt, je úctyhodné. Pečlivé sondování trendů a pohybů v knižním nakladatelském poli zahajuje autor zhruba v 60. letech 20. století, kdy se jako stále zřetelnější a dravější začínají ukazovat určité nově zformované herní strategie, subverzivní vůči tradičnímu nastavení a fungování pole a významně reformulující jeho dosavadní logiku. Takové tendence určuje Thompson tři.

Za prvé, nárůst maloobchodních řetězců, který přispěl k reorganizaci distribučních kanálů, prohloubil komodifikaci knihy

(jež je vnímána jako spotřební zboží, nikoli jako specifický, kulturně hodnotný artikl) a vedl k masivnějšímu přemístění prodeje knih z nezávislých knihkupectví do supermarketů. Protože toto prosté shrnutí může budít zdání simplifikovaného pohledu, připomínám, že Thompsonův výklad je věcný, ač ne pozitivisticky vycizelovaný, a nadmíru pronikavý. Komentovaný fenomén totiž autor propojuje s poznámkami o demografických změnách ve sledovaných zemích a dále popisuje negativní i pozitivní stránky jevu (proliferaci i demokratizaci čtení, profesionalizaci i homogenizaci pole).

Druhým určujícím trendem je podle Thompsona vzestup literárních agentů, již zprvu představovali víceméně neutrální mezičlánek mezi nakladatelem a autorem, ale postupně se přehoupili na stranu spisovatelů. Převzali mnohé povinnosti tradičně připisované nakladatelským redaktorům (korektury, konzultace nad rukopisem, kultivace autorského stylu) a dále je rozšířili (propagace autora, komunikace se čtenáři, vyjednávání smluvních podmínek s nakladatelem).

Třetí tendence je spjata se vznikem nakladatelských korporací. Thompson zde píše o procesu začleňování nakladatelských domů do obřích mediálních koncernů a v souvislosti s otázkami centralizace a kreativity identifikuje dva základní funkční modely takových konglomerátů: centralizovaný a federální.

Načrtnuté trendy Thompson průběžně shrnuje a hovoří o nebyvalé polarizaci, racionalizaci a marketizaci současného nakladatelského pole, jejichž konsekvence velmi poutavě analyzuje ve zbývajících kapitolách knihy. Vysvětluje například na první pohled zoufalou a nekoordinovanou honbu nakladatelských redaktorů za bestsellery, jejich znehýbnování skrze klesající finanční prostředky a stoupající nároky na zisk či hledání nových marketingových i komunikačních kanálů.

Naznačené závěry jsou tísnivé i nadějně zároveň. Thompson sice upozorňuje

na smršťování a homogenizaci knižního trhu (ve stále větších nákladech jsou publikovány tituly, u nichž se poučeně doufá, že se stanou hitem), zároveň ale poukazuje na opačný trend fragmentarizace publik. Nepřemýšlí o těchto protikladných tendencích schematicky, tedy že první by byla přiřazena k tištěným knihám a druhá k elektronickým; snaží se vypátrat jejich vzájemné průniky, křížovatky, a do jisté míry tak problematizuje nekritický mýtus osvobození knih skrze digitální revoluci. K tomu dále trefně poznamenává, že v současné situaci obrovské nadprodukce knih (více k tématu např. Anderson 2006; Zaid 2003) přestává být klíčové knihu vydat – rozhodující je protlačit ji ke čtenáři. V tomto ohledu mají jistě etablovaní „papírovi“ nakladatelé nezanedbatelný náskok před subjekty novými, byť „digitálními“, neboť silovou pozici v poli je potřeba vybudovat, neustále znovu obhajovat a zdaleka přitom nerozhoduje jen ekonomický kapitál.

Protože už nelze koncepty jako pole, logika pole, herní strategie a kapitál dále ponechat, aby se nezakotveně vznášely ve volném prostoru, podívejme se na Thompsonův teoretický background a instrumentárium, jimiž svou studii vybavuje. Platí, že ačkoli je Thompsonův přístup induktivní, pochopitelně není sociologickými teoriemi zcela nepoučen. Vzhledem k tomu, že *Merchants of Culture* je kniha zamýšlená pro širší publikum, nejen pro akademiky a profesionály, na což lze usuzovat z přístupnějšího stylu psaní, ze zaměření (Thompson se zde už nevěnuje specializovanému odvětví nakladatelské branže; okruh literatury, o němž se zajímá, stanovuje širokou kategorií „fiction“/beletrie) a konečně i z přátelské prodejní ceny, vykládá Thompson svá základní teoretická východiska hned v úvodu, a to hutně a stručně.

Jako model pro snadnější promyšlení knižního nakladatelského průmyslu si od francouzského sociologa Pierra Bourdieua vypůjčuje koncept uměleckého pole,

kteřý nicméně adaptuje velice volně – chápe jej spíše jako inspiraci, nikoli jako rigorózní koncept, jehož silná a slabá místa by chtěl svou studií prověřovat. Píše: „Pole je strukturovaný prostor sociálních pozic, které mohou být obsazovány aktéry a organizacemi, v tomto prostoru pozice kteréhokoli aktéra či organizace závisí na typu a množství zdrojů nebo ‚kapitálu‘, kterým disponují.“ (s. 3–4). Podle Thompsona je Bourdieův (širší) pojem sociálního pole pro jeho práci významný z několika důvodů: ukazuje sociální prostor jako pluralitní, nikoli rigidně stabilní; dále nás vede k promýšlení nakladatelského pole jako definovaného jeho vnějšími a vnitřními vztahy (čímž se minimalizuje riziko dekontextualizace) a zahrnuje velmi užitečný koncept kapitálu (zde Thompson redefinuje původní výčet a hovoří o kapitálu ekonomickém, lidském, sociálním, intelektuálním a symbolickém). Krátce se rozepisuje i o logice pole, přičemž objevit a ozřejmit právě logiku nakladatelského pole je centrálním bodem celé publikace. Lze myslím bez činění shovívavých ústupků prohlásit, že naplnit tento záměr se Thompsonovi daří. A stejně tak je možno dodat, že kdyby to dokázal explicitněji a teoreticky čistěji, byla by jeho práce ještě lepší – pro sociology jistě, méně už pro tzv. „obyčejné čtenáře“, kterým by tak přibyly další „nudné a zbytečné pasáže“. Právě tímto způsobem totiž jistá recenzující bloggerka komentovala pasáže o výzkumných technikách, které jsou součástí Thompsonovy publikace.¹

Slovy Thomase Franssena (Franssen 2011), očekává-li čtenář důvtipnou strukturální analýzu literárního pole v bourdieuvském smyslu, bude zřejmě rozčarován. Na druhou stranu je však vhodné si uvědomit, že projekt *Merchants of Culture* nechtěl být primárně dalším z příspěvků vyslovujícím se k sociologii Bourdieua ve snaze ji inovovat, ale otevřením nového prostoru

pro sociologii, kde bude Bourdieuova teorie dost možná figurovat na pozici autority, nemusí však nutně definovat i jediné normativní stanovisko, jak na tento prostor nahlížet. Posuzováno touto optikou, Thompsonova kniha je výborná.

Literatura

- Anderson, Chris. 2006. *The Long Tail: Why the Future of Business is Selling Less of More*. Hyperion.
- Epstein, Jason. 2011. „Books: Onward to the Digital Revolution“. Pp. 28–30 in *New York Review of Books*, 7th February 2011.
- Franssen, Thomas. 2011. „Book Review: John B. Thompson *Merchants of Culture: The Publishing Business in the Twenty-First Century*“. Pp. 449–450 in *Cultural Sociology*, 5 (3).
- Litwin, Rory. 2012. „Book Review: *Merchants of Culture: The Publishing Business in the Twenty-First Century* by John B. Thompson“. *InterActions: UCLA Journal of Education and Information Studies*, 8 (1).
- Oresick, Peter. 2010. „John B. Thompson: *Merchants of Culture: The Publishing Business in the Twenty-First Century*“. Pp. 303–304 in *Publishing Research Quarterly* 26 (4).
- Thompson, John B. 1990. *Ideology and modern culture*. Stanford: Stanford University Press.
- Thompson, John B. 2005. *Books in the Digital Age: The Transformation of Academic and Higher Education Publishing in Britain and the United States*. London: Polity Press.
- Zaid, G. 2003. *So Many Books: Reading and Publishing in an Age of Abundance*. Paul Dry Books.

1 <http://quippe.livejournal.com/96943.html>

Od klíčových studií až k mediální ducharině

Jan Vedral

Tomáš Dvořák (ed.): Kapitoly z dějin a teorie médií. Praha: Akademie výtvarných umění v Praze, Vědecko-výzkumné pracoviště, 2010, 349 stran.

V knižním vydání souboru sedmnácti překladů teoretických textů o povaze, původu, historii a chápání médií Tomáš Dvořák zkomponoval převážně již dříve vydané a dnes těžko dostupné příspěvky pro časopis *Teorie vědy*. Formálně je rozdělil do čtyř tematických kapitol: *Stará a nová média, Média, společnost a kultura, Archeologie médií a Média a vědění*. Texty vycházejí z různých přístupů k uvažování o médiích, nejstarší, *Kódování/dekódování*, vyšel Stuartu Hallovi v roce 1980, nejmladší, *Metaforický obvod: organická a technologická komunikace v 19. století* Laury Otisové, je z roku 2006. V předmluvě Dvořák vybrané příspěvky označuje za klíčové, ale v českém mediálním diskursu opomíjené (s. 7). Publikací pak chce „otevřít debatu nad filosofickými, sociologickými, estetickými a historickými problémy médií a komunikace“ (s. 7).

Tuto široce definovanou ambici se částečně daří naplnit: značná část prací (zdá se to být až jednotlivým prvkem textů) se mediocentricky zabývá technologickými změnami, jejich povahou a důsledky či historickou logikou a vychází z McLuhanovy teorie hovořící o tom, že každé nové médium je extenzí staršího. S časovým odstupem a dalším vývojem v oblasti digitálních a sociálních médií mohou některé závěry autorů působit nutně překonaně, místy dokonce až na pomezí kyberpunkové sci-fi literatury. „Pentagon spřádá prozíravé plány: teprve výměna kovových kabelů za kabely

optické umožní manipulaci s obrovským množstvím bitů, jaké předkládá, přináší a oslavuje elektronická válka. [...] Optické kabely budou zkrátka přenášet každou myslitelnou zprávu kromě té jediné, o níž tu skutečně jde – kromě bomby,“ (s. 51–52) líčí například německý filozof a mediální teoretik Friedrich A. Kittler, s literárním a destrukтивistickým zápalem a odkazy na psychoanalytické teorie, přínos optických kabelů, kterými na rozdíl od měděných nepůjde poslat ničivý elektromagnetický puls.

V podobných ohledech jednotlivé texty zůstávají zajímavými především z historického hlediska: umožňují zpětně lépe pochopit, jak horečně se o médiích uvažuje v souvislosti s technologickými změnami (zde konkrétně s přechodem do *Posterova druhého mediálního věku*), s jejich nepředpokladatelným vývojem a také jak tyto věštby budoucnosti mohou být zároveň inspirační i unáhlené. Proto tvoří celému sborníku prozíravý a svým způsobem zastřešující úvod kapitola *Informační způsob a postmodernita* z knihy *The Second Media Age* od amerického profesora Marka Postera. V ní Poster řeší za pomoci filozofických konceptů Baudrillardovy *hyperreality*, Foucaultova *panoptika* či Derridovy *dekonstrukce* rozdíl mezi tradičním tiskem a elektronickým psaním (s. 27). Konstatuje, že v teorii komunikace je „pravda“ poznání závislá na dějinných změnách a není v žádném ohledu absolutní. „Prvním principem teorie komunikace ve věku elektronické technologie tudíž je, že žádný první princip neexistuje,“ píše Poster (s. 27) a do uvažování o elektronických médiích zapojuje poststrukturalistické teorie a problematiku společenské změny, ale také potřebu přistupovat k mediálními teoriemi jako k proměnným.

S o něco menší dávkou abstrakce se nad nástupem elektronických médií zamýšlí Lev Manovich (s. 33–49). Klíčovým pojmem se pro něj stává *neomediální dílo*, které charakterizuje jako programovatelné, převeditelné do strojového kódu nul a jedniček.

Stejně důležité jako tvořit nová díla, je podle něj mít přístup a možnost znovu použít ta existující. Neomediální dílo je tekuté, může existovat v nekonečném počtu individualizovaných verzí, kdy na základě sebraných informací a databáze každý dostává na internetu svou personifikovanou stránku včetně reklamy. Počítače tak dokonale realizují utopii ideální společnosti originálních jednotlivců. Média se podle technooptimistického Manoviche mění v programátorské rovnice a teorii médií by dokonce měla vystřídat teorie softwaru. Přestože jde o deset let starý článek, zůstává aktuální zejména v oblasti důrazu na individualizovaný charakter neomediálních obsahů na internetu a změny v logice postindustriální společnosti, která od původní potřeby vytvářet, následně reprodukovat, dospěla k potřebě uchovat. Manovichovy teze lze i dnes v praxi dobře ilustrovat rozvojem „cloudových“ služeb, vytvářením vždy a všude dostupných datových, informačních mraků s mediálními obsahy pomocí přenosné technologie.

Kontrast dodává nekritickému Manovichovu textu následující, již zmíněná Kittlerova esej (s. 51–67), která technologický rozvoj považuje nejen za „konec médií“, ale s odkazem na koncept mechanické reprodukce Waltera Benjamina a s razancí teoretiků Frankfurtské školy hovoří v souvislosti s vynálezem gramofonu, filmu a psacího stroje o konci dějin.

Další úhel pohledu v přemýšlení o vztahu mezi starými a novými médii přináší závěrečný text první části knihy, jehož autory jsou Jay Davida Bolter a Richard Grusin (s. 69–93). Zabývají se v něm *zpřítomňováním (remediací) a znepřítomňováním (imediací)* jako protichůdným, ale charakteristickým rysem společným pro stará i nová média. V těch spatřují jen logické pokračování dávno známých věcí, když například desktop v počítači srovnávají s principem barokních kabinetů. I když technologické okouzlení helmou virtuální reality,

kteřá uživatele „fyzicky“ přenáší do jiného světa a znepřítomňuje média jako prostředníky, s časovým odstupem vyprchalo, nastíhne úvahy o imediaci, remediaci a hypermediaci zůstávají podnětné i v přemýšlení o současných virtuálních realitách – ať už jde o budování alternativních identit v síťových hrách, či zaznamenávání (a přepisování) digitálního života prostřednictvím sociálních sítí.

Stěžejní kapitola Dvořákova sborníku se jmenuje *Média, společnost a kultura*. Nachází se v ní totiž klasický Hallův článek *Kódování/dekódování*, který do značné míry změnil přístup k uvažování o procesu mediální komunikace. Jeho zařazení zřejmě neodpovídá deklarované snaze přinést „v českém mediálním diskursu opomíjené“ myšlenky, ale zájemcům o studium médií kvalitním překladem naopak usnadňuje přístup k jednomu z nosných textů kulturních studií, který u nás patří k základní literatuře. Hall totiž rozlišil okamžiky produkce a recepce na dva diferencované momenty „v rámci totality utvářené sociálními vztahy komunikačního procesu“ (s. 107). Ostře zavrhuje behavioristický přístup ke zkoumání publika a obrací pozornost k naturalizovanému kódu-jazyku a k šíření hegemonie a zdánlivé přirozenosti sociálních vztahů prostřednictvím v něm přítomného preferovaného čtení. Proces označování Hall nazývá *diskursivním zápasem*, kdy zejména politická sdělení začínají být místo vyjednaného dominantního kódu čtena opozičně právě s ohledem na diskurs.

Na proces *in-formování* (v etymologickém smyslu „utváření“) se zaměřil i francouzský jezuita, historik a filozof Michel De Certeau, který celou společnost považuje za text a veřejnost modelovanou psaním za „výtisk textu, který je jí vnucen“ (s. 137). Odmítá školské učení se modelem a standardizací, která obecně ničí případnou kreativitu konzumentů. V ohledu svobody čtenáře jde dál než Hall, když čtení pojímá jako kreativní proces ovládaný

čtenářem, který každý text v okamžiku jeho recepce mění po svém. Kriticky se staví ke zkoumání doslovného smyslu, který kas-tuje společnost: vytváří totiž zdánlivé tajemství, kterému jsou schopni porozumět a vykládat ho jen privilegovaní. Svoje myšlenky přesvědčivě ilustruje tím, jak církev v době reformace ztratila kontrolu nad svými texty. Esej pak uzavírá prostým konstatováním, které je zároveň dobrým shrnutím celé kapitoly: moc médií je značná, ale lidé nejsou hlupáci (s. 146).

Úvodní text následujícího výběru článků, shrnutých pod název *Archeologie médií*, naznačuje, že do této kapitoly (aniž by jí to ubíralo na zajímavosti) Dvořák vybíral z neotřelých, ale také značně obskurních studií o médiích. Erik Davis (s. 147–154) se v něm zabývá esoterickou povahou médií. Připomíná pionýrské úvahy vynálezců fonografu, telegrafu či telefonu nad možností zachytávat pomocí nových přístrojů hlasy duchů a zemřelých. Jejich dnešní obraz technických, racionálních vědců poněkud rozbíjí, když pro Edisona a další používá termín *technospiritisté*. Článek o těchto „čarodějích industrializace“ je zejména oddechovým, historickým přehledem technologických rarit a slepých vývojových větví. Technoracionalitu odmítá i finský teoretik Erkki Huhtamo v eseji *Od kybernetizace k interakci* (s. 155–168), v níž se z historického hlediska zabývá vztahem člověka a stroje, a povahou a důsledky automatizace. Interaktivní média vysledovává až do začátku 20. století, kdy počítače a internet poprvé předpověděl Leon Bagrit. Zkoumání interaktivity by se proto podle něj mělo odehrávat v mnohem hlubších souvislostech.

Nejproblematictějším příspěvkem celého sborníku je následující (zde poprvé vydaný) text perkusionisty a hudebního badatele Chrise Cutlera o *Plundrofonii*,

podle kterého zvukový záznam hudby znamená konec snahy o originalitu a povyšuje plagiátorství na vědomou a sebereflexivní činnost. Cutler své tvrzení zakládá pouze na konstatování, že před vynálezem záznamových technik zvuk mizel a od té doby je objektem (s. 169). Přechází zřejmé plagiátorství, vždy přítomné i ve vážné hudbě, a velmi vágně pracuje s pojmy vysokého a nízkého umění, které dál nedefinuje. Dýdžejské techniky „radikální černošské disco hudby“, jak označuje hip hop, považuje za kutilství, scratchování Christiana Marclayho (nebo pouštění poničených desek Milana Knížáka) zase považuje bez zjevného vysvětlení za umění. Nezkoumá kořeny a vznik samotného hudebního vzorkování, ale až jejich adaptaci *vysokou kulturou*, která je podle něj ale nakonec paradoxně od kutilství nerozpoznatelná. Nejvíce vychází z hudební i esejistické práce Johna Oswalda, který vytvářel zvukové koláže výhradně „plundrováním“ existujících nahrávek a výsledek rozdával zdarma novinářům a rádiím, tyto úzce vyprofilované umělecké akty nadřazuje skutečné hudebnímu vývoji¹. Stejně tak samplováním (vzorkováním) se Cutler zabývá zejména v souvislosti s kapelou Residents, i když jako svébytná a masově používaná hudební technika s reálným dopadem na skladatelství a nové pojmání hudby coby koláže se samplování masově prosadilo v hip hopu. Samotné Cutlerovy úvahy o přehodnocení pojmu autorství a copyrightu nelze jednoznačně odmítnout, ale nestojí na pevných základech.

Poslední kapitolu *Média a vědění* otevírají dva texty zabývající se na první pohled marginální praktikou sdílenou studenty, akademiky i běžnými čtenáři – děláním poznámek, které ve skutečnosti slouží jako prostředek k šíření vědění a artikulaci myšlenek (s. 233). Ann Blairová

1 První nahrávku obsahující scratching vydal v roce 1981 Grandmaster Flash pod názvem *The Adventures of Grandmaster Flash on the Wheels of Steel*, Oswaldova *Plundrofonie* vyšla až o sedm let později.

zkoumá historii a typologii výpisků, od pod-
půrné činnosti ve vztahu k paměti přes raný
obchod s věděním až ke kritice sdílení po-
známek pocházející od Francise Bacona.
Text však postrádá větší vztah k dnešní po-
době rutiny dělání si poznámek a její funk-
ci, je spíš trochu roztržitým souhrnem
dosavadního uvažování o poznámkách.
Proto překvapí, když Blairová v závěru kon-
statuje, že se snadnou dostupností a vyhle-
dáváním informací na internetu by poznám-
ky jako žánr mohly úplně skončit (s. 255).
Ze sdílení a komentování poznámek se ale
přítom od roku 2004, kdy její článek vy-
šel, stal jeden z principů virtuální existen-
ce na sociálních sítích typu Twitter. Přimo
z elektronických knih a dokumentů umož-
ňují odkazovat na sociální síť i elektronické
čtečky knih. Poznámky samotné tedy ne-
mizí, ale spíše se transformují a mění spo-
lečně s povahou médií. Text Blairové lze
tak brát i jako historický náčrt k podobným
proměnám funkce poznámek, větší přesah
použitelnosti v diskursu mediálních studií
mu však chybí. Poznámkami coby odpad-
ní činností se ve své eseji o sběratelství za-
bývá svým způsobem i Michael Cahn, když
pro čtenáře-sběratele označuje text jako
„naleziště množství citátů“ (s. 260). I on
se ale mediálního užití poznámek dotýká
jen okrajově, soustředí se hlavně – bohu-
žel bez většího přesahu – na vztah jedince
a materiální kultury.

Nosným textem kapitoly o médiích a vě-
dění je článek *Teoretické dílo ve věku di-
gitální transformace* od Henryho Jenkin-
se (s. 309–336), a to nejen proto, že je
v rámci této kapitoly nejužejí spojený s me-
diální teorií. Jenkins totiž zároveň v rámci
svého zamyšlení nad povahou digitální te-
orie dobře shrnuje a zařazuje protichůd-
né přístupy v rámci diskursu, které jsou
vysledovatelné i v rámci celého sborní-
ku. Kyberprostor pro něj není jen jedním
místem, ve kterém může platit jedna te-
orie. Pro svou neustálou proměnu je ne-
jen zpětně teoreticky špatně uchopitelný,

ale v akademické rutině vydávání článků
se řada teorií dočká publikace až ve chví-
li, kdy je předmět jejich zkoumání zastara-
lý či překonaný, což lze vlastně brát i jako
vhodný závěrečný komentář k některým
částem samotné knihy. V přístupu ke zkou-
mání digitálních médií se Jenkins vyslovu-
je pro *virtuální realismus*, jak jej definoval
Michael Heim (s. 322), který krotí bezvý-
hodnost aplikace klasických kritických
teorií (zde je zastupuje Kitner) i bezbře-
hou otevřenost utopických technooptimis-
tů (jíž tu má nejbližší Manovich). Nejzají-
mavější teorie podle něj vyžadují prolnutí
diskursů kulturních teoretiků a technokra-
tických inženýrů, které bychom mohli na-
zvat „uzeměním“. Jenkins popisuje i pro-
měnu samotných mediálních studií, jež se
ve svých začátcích zabývaly historií a shro-
máždily tak řadu dějinných paralel, použi-
telných v digitální teorii, jejímž cílem je za-
chytit, co se děje tady a teď.

Co se týče k samotnému sborníku
týče, jeho největší formální chybou je pře-
devším absence označení jednotlivých ka-
pitól jinde než v obsahu, což znesnadňuje
orientaci při čtení. I když Dvořák chytře
editorsky rámuje sborník úvodním Poste-
rovým a závěrečným Jenkinsovým příspěv-
kem, text nepřináší pouze deklarované klí-
čové kapitoly (zvláště poslední dvě jsou
spíše „okrajové“), dobře zachycuje ze-
jména snahu teoretiků postihnout promě-
ny povahy, fungování i užívání médií v ob-
dobí permanentní technologické transfor-
mace. Ať už je v jednotlivostech ona snaha
úspěšná nebo ne (jako v případě Cutlera),
Kapitoly z dějin a teorie médií obohacují
tuzemský diskurs o podnětné příklady, jak
lze o médiích, jejich vývoji, vztahu ke spo-
lečnosti i historických okolnostech uvažo-
vat do budoucnosti, kterou by dle dnešní-
ho stupně poznání mohlo tvořit jejich čím
dál více sociální síťové užívání.

Sborník zajímavě přispívající do odborné debaty o politické participaci žen

Lucie Jarkovská

Jana Cviková: *Politiky a političky. Aspekty politickej subjektivity žien.* Bratislava: Aspekt. 2011.

Kniha *Politiky a političky. Aspekty politickej subjektivity žien*, editovaná Janou Cvikovou, je patnáctou knihou ve sborníkové edici slovenského feministického vydavatelství Aspekt. Touto edicí Aspekt vstupuje do veřejné debaty na aktuální témata a vnáší do nich často chybějící genderový pohled. Dříve vydané publikace se týkaly např. školství, ekonomické krize a ekonomiky obecně, sexuality či politik EU zaměřených na rovnost.

Označení „sborník“ je v českém kontextu poněkud zavádějící. V akademické obci toto slovo vyvolává představu spíše nudného a odborně nedotaženého souboru leckdy jen vzdáleně souvisejících textů, jež nebylo možno otisknout jinde. To však v žádném případě neplatí o publikacích Aspektu. Autorkami textů publikovaných v aspektovských sbornících jsou přední slovenské i zahraniční autorky, které se představovanými tématy dlouhodobě a fundovaně zabývají. Nejinak je tomu i v případě recenzované knihy. Ta obsahuje čtyři odborné statě zkoumající politickou subjektivitu žen z různých hledisek a zaměřuje se především na mechanismus zneviditelnování žen ve veřejném prostoru, konkrétně v čase sametové revoluce, ve volebních kampaních, při medializaci politických aktivit žen či v politickém procesu připomínkování zákona týkajícího se reprodukčních a sexuálních práv.

Autorkou dvou kapitol je Zuzana Maďarová, absolventka žurnalistiky na Filozofické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě a genderových studií na Středoevropské univerzitě v Budapešti, která se dlouhodobě věnuje politické reprezentaci žen. Její text s názvem *Ženy Novembra. Analýza rozhovorov s aktérkami nežnej revolúcie* publikaci otevírá a vrací nás v čase o dvacet let zpět. Maďarová vyzpovídala ženy, které se aktivně angažovaly v revolučním dění roku 1989 na Slovensku. Zajímaly ji nejen zkušenosti těchto žen, ale i to, jak své působení v revolučním dění hodnotí. Analyzuje strategie, které účastnice její studie využívají při popisu svých aktivit. Ukazuje, že ženy často využívají spíše afiliace k pomyslné kolektivní identitě, neboť používají ve svých výpovědích první osobu v plurálu daleko častěji než v singuláru. Maďarová argumentuje, že respondentky samy sebe zasazovaly do mainstreamového male-streamového diskurzu, ve kterém ženy jako aktivní subjekty působí cize. Pro popis svého konání využívaly tři základní strategie, jimiž tuto cizost překonávaly. V první řadě to byla diskurzivní strategie označení vlastních aktivit jako přirozených, druhou strategií bylo ironizování, třetí naopak zpochybnění příběhu o muži utvářené historii a explicitní zvýznamňování vlastní pozice a vlastní činnosti i činnosti jiných žen. Kromě obecnějších závěrů o konstruování vlastní subjektivity žen ve veřejném dění je stať i zajímavým dokumentem o sametové revoluci na Slovensku, jenž ukazuje dění z trochu jiné perspektivy než běžná vyprávění o roku 1989, na která jsme zvyklí.

Druhým textem Zuzany Maďarové je analýza předvolební kampaně Magdaleny Vašáryové, která v roce 2010 kandidovala na primátorku Bratislavy. Autorka v této stati ukazuje, jak prostřednictvím kampaně docházelo ke zvýznamňování tradičních ženských rolí Vašáryové a jak byla kandidátka konstruována jako „domácí paní“. Maďarová poukazuje nejen na stereotypní zobrazování političky v rámci její vlastní kampaně,

ale upozorňuje i na širší přesah kampaně, jež konstruuje komunální politiku jako domov, vztah mezi obyvateli a politickou scénou rámuje konceptem jedné velké rodiny. Přesvědčivě tak dokládá, že za problematické nelze považovat jen neustále se objevující genderové stereotypy, ale i depolitizaci politického dění, kdy je správa věcí veřejných banalizována a redukována na klišovitě příběhy o lidské slušnosti, ve kterých lze lepšího světa dosáhnout tím, že pomáháme slabším přecházet silnici. Genderově stereotypní zobrazení ženy političky tak nepůsobí jen jako mechanismus udržování genderového statu quo, ale je využíváno pro maskování vztahů moci v politice obecně. Politička jako starostlivá maminka či paní domu konejšivě ukolébává občany, kteří se nemusí starat o nic závažnějšího, než je pořádek v ulicích, často znečištěných psími výkaly. Stačí si všimnout lidí okolo sebe a v případě potřeby poskytnout nezbednému majiteli psa igelitový sáček, vše ostatní zařídí útěšlivá hypermatka bdící nad svým městem jako nad nevinně spícími dětmi.

Analýze mediálního obrazu ženy političky se věnuje také text Alexandry Ostertágové s názvem *Úspěšná, a predsa „slabá“? Obraz prvej slovenskej premiérky v médiách počas významných úspechov jej politickej kariéry*. Ostertágová, studentka psychologie na Univerzitě Komenského v Bratislavě, využívá kvantitativní i kvalitativní analytické nástroje a ukazuje, že ačkoli kvantita mediálních výpovědí o Ivetě Radičové nenaznačuje, že by byla slovenská nyní již ex-premiérka mediálně zneviditelňována, jejich obsahová stránka konstruuje političku ve srovnání s mužskými kolegy jako slabou. Média tak činí, ačkoli nepoužívají explicitně toto adjektivum. Nedělají to nutně využíváním genderových stereotypů, ale způsobem informování o agendě Radičové, o jejích aktivitách a politických plánech a strategiích. Autorka statí přesvědčivě dokládá, že především v průběhu prezidentské kampaně byla Radičová představována

prostřednictvím jiných politických osobností, a ona sama nevystupovala jako politička, která nastoluje politická témata, nýbrž jako *subjektka* (Aspekt zůstává věrný svému kreativnímu přístupu k jazyku hledáním nových genderových balancí, o ženách se zde mluví jako o subjektkách politiky, nikoli jako o subjektech), jež pouze reaguje na podněty jiných. Ostertágová se domnívá, že tím došlo k jejímu znevýhodnění a oslabování její politické pozice.

Třetí autorkou, která přispěla do knihy, je feministická filozofka a dlouholetá spolupracovnice Aspektu Ľubica Kobová. Její stať s názvem *Limity biopolitiky. Dva príklady politizovania sexuálnych a reprodukčných práv žien* představuje dle mého názoru nejčtivější, neboť nejnapínavější text recenzované knihy. Text se čte skoro jako vzrušující detektivka. Zabývá se Národným programem ochrany sexuálního a reprodukčního zdravia, který se v roce 2007 a 2008 snažilo prosadit slovenské ministerstvo zdravotnictví. Tento program si kladl za cíl nejen zlepšit dostupnost a kvalitu zdravotnických služeb v této oblasti, ale jeho součástí byl i boj s domácím násilím, prevence sexuálního zneužívání a obchodu s lidmi. Stal se předmětem kritiky ze strany církve a dalších konzervativních uskupení. Kobová zasazuje tento ministerský návrh do teoretického rámce konceptu biopolitiky a analyzuje diskurzy připomínek, které se objevily v rozsáhlém připomínkovacím řízení. Posléze se v kapitole *Demokratická participácia a deliberácia?* zabývá výsledkem připomínkovacího řízení, a to přerušením debaty nad programem a jeho nepřijetím. To Kobová vnímá jako nelegitimní výsledek tohoto politického procesu, neboť porušuje Legislativní pravidla vlády. Jedná se sice o smutné, nicméně ne nejdůležitější zjištění autorky. Síla textu spočívá v tom, že Kobová ukazuje komplexnost politického procesu, ve kterém se hraje o sexuální a reprodukční práva žen v rámci biopolitiky státu. Pojmenovává aktéry a aktérky této hry a zabývá se mocenskými

vzťahy medzi nimi. Presvedčivo ukazuje, že fakt, že sa ženy a ženské organizácie účasť legitímne spôsobom verejného rokovania v rámci legitímneho a legálne vymezeného politického procesu, neznamená, že na ňom majú reálnu účasť a ich hlas je skutočne slyšen a vyslyšen. Události okolo Národného programu ochrany sexuálneho a reprodukčného zdravia podľa Kobovej spíše ilustrujú, ako sa ženský hlas mení v šum či hluk, jemuž není rozumieť.

Obecně lze o knize říci, že je nesmírně zajímavým příspěvkem do odborné debaty o politické participaci žen v nejširším smyslu toho slova, tj. nezabývá se pouze jednoduchým počítáním žen ve vysoké či komunální politice, ale všímá si presence žen ve veřejném dění. Prostřednictvím stati Ľubici Kobové poskytuje i analýzu jednoho konkrétního případu, v němž jsou ženy pojednávány konkrétní státní politikou, která je však výsledkem aktivit různých aktérů (např. církev, instituce státní správy či samosprávy, lobbistické skupiny), mezi něž však nutně nepatří ženy samy.

Publikovanie online komplexne

Daša Nováčiková

Vojtěch Bednář: *Internetová publicistika*. Grada: Praha, 2011, 210 s.

Internet ako informačné a komunikačné médium poskytuje nespočetne veľa možností dorozumievania a je zrejmé, že mu v súčasnosti patrí prioritná pozícia v rámci prostriedkov masovej komunikácie. Jednou z eventualít, ktoré internet ponúka, je aj možnosť rozvoja, modifikácie a uplatnenia sa internetovej publicistiky. Môžeme ju chápať ako novodobý fenomén súčasnosti.

Printové i audiovizuálne médiá ponúkajú svojim recipientom vlastné špecifické online verzie a edície. Neustále sa menia, vyvíjajú, dopĺňajú a rozvíjajú, vedú konkurenčný boj. Jednou z ich hlavných ambícií je, aby (okrem iných) naplnili svoje komunikačné ciele. Problematika internetového publikovania a publicistiky je zatiaľ na Slovensku, ale i v Českej republike spracovaná iba čiastočne, marginálne. Keďže ide o špecifickú disciplínu, ktorá je (v porovnaní s publikovaním v printe alebo s uverejňovaním príspevkov v rozhlase a televízii) veľmi mladá, neustále sa meníaca a vyvíjajúca, je táto úloha o to ťažšia.

Vojtěch Bednář, sociológ, vysokoškolský učiteľ, mediálny poradca a publicista sa odborne a aktívne venuje nielen komunikačným, ale aj publikačným možnostiam a technológiám. Z portfólia jeho kníh je zrejmé, že sa intenzívne zaoberá marketingom a rôznymi typmi komunikácie v médiách. Publikovaním na internete sa autor v knižnej publikácii teoreticky zaoberal napríklad už v roku 2007 v skriptách *Internetová publikace a elektronické publikační systémy*. V intenciách médií zostáva i neskôr. Odborné knihy zameriava na marketing a manažment: *Mediální komunikace pro management* (2011), *Marketing na sociálních sítích* (2011), *Krizová komunikace s médii* (2012), ale pokračuje i v sumarizovaní poznatkov o fungovaní internetového publikovania v knihe *Internetová publicistika* (2011). Vhodne ňou zapĺňa publikačný priestor, ktorý sa ponúka pre texty podobného charakteru a zamerania. Cieľom je zoznámiť čitateľov „s vybranými jevy, procesy, súvislostmi a metodami více i méně profesionální žurnalistiky na internetu“ (Bednář 2011: 9).

Kniha je písaná populárno-náučným štýlom s výrazným rukopisom autora. Ide o text, ktorý je ľahko zrozumiteľný a prístupný všetkým, ktorí sa chcú bližšie zoznámiť s princípmi tvorby v rámci internetového publikovania. Bednář však nesiahla po žiadnej metodológii, v texte neodkazuje na žiadnu

relevantnú literatúru alebo zdroje informácií, necituje. Dokonca ani keď píše o histórii internetu. Publikácia potom môže pôsobiť len ako príručka pre (budúcich) publicistov, úvodné „zoznámenie sa“ s problematikou. Napriek tomu text chápeme ako odvážny počin, ktorý zaplňa medzeru na trhu. Čitateľsky atraktívnym je, že Vojtěch Bednář nezostáva len v teoretickej rovine, ale svoje tvrdenia dokladuje praktickými príkladmi. Tie môžeme chápať ako ústretové riešenie voči potenciálnemu publiku, ktoré vhodne dopĺňa, dynamizuje text a robí ho populárnejším. Spestrením sú aj informácie, ktoré sú v podobe rámkov vyčlenené z textu, a v ktorých autor čitateľovi poskytuje k téme aditívne informácie alebo rôzne zaujímavosti týkajúce sa spracovávanej problematiky. Grafické spracovanie tak prispieva k recipientskej príťažlivosti. Okrem vyššie spomínaného text dopĺňajú ilustračné obrázky, často vizuály konkrétnych stránok internetových médií. Inokedy autor ide „za oponu“ samotného uverejňovania príspevkov online: čitateľ si môže pozrieť stručnú ukážku SQL kódu, ktorý je najčastejšie používaným jazykom pri tvorbe publikačných systémov, alebo ukazuje, ako vyzerá „správa komentárov“ v systéme Wordpress.

Publikácia je členená na deväť statí. Koncipovaná je relatívne prehľadne, autor prechádza od prvotných princípov internetovej publicistiky až k jej súčasnej podobe. Orientáciu v texte však niekedy komplikujú témy, ktoré sa tiahnu cez viacero kapitol. Logickejšim by tiež mohlo byť, keby bola vymenená prvá kapitola s druhou. Autor mohol začať históriou internetového publikovania a potom sa zaoberať konkrétnymi princípmi internetovej publicistiky. Rovnako aj vo vnútri niektorých častí mohol byť text niekedy členený logickejšie. Nesúrodo totiž pôsobí, ak v rámci jednej kapitoly sa podkapitola nazýva *Tradiční média a web*, následne *Webová publicistika v kontextu ostatných médií* a v inej kapitole *Webová média z hľadiska jejich vztahu k médiím tradičním*.

Rovnako tak i problematiku žánrov nájdeme spomenutú i v prvej kapitole *Virtuální žánry*, ale i v kapitole piatej, kde je problematika analyzovaná podrobnejšie (*Volba žánru a stylu*).

Každá z kapitol obsahuje krátky úvod, prostredníctvom ktorého autor prehľadne informuje, čo je jej obsahovou náplňou. V časti *Současná podoba internetové publicistiky* je vhodne využívaný termín *webová média*, pričom je uvádzaná ich prehľadná klasifikácia a členenie z pohľadu periodicity, komerčného zamerania i ekonomického postavenia.

Ak recenzovanú knihu vnímame ako študijný materiál, podnetné sú state, v ktorých sa autor konkrétne venuje publikovaniu online. Kontinuitne prepája, a zároveň kumuluje teoretické zistenia, ktoré znova ústretovým štýlom voči čo najširšiemu spektru čitateľov dopĺňa príkladmi z praxe. Vojtěch Bednář, známy ako aktívny prispievateľ rôznych internetových médií (napr. servery Lupa.cz, PC World.cz alebo Marketing journal – m-journal.cz), dokáže sprístupniť komplexné informácie, ktoré sa týkajú napríklad i (aj interných) vzťahov webových médií s autormi, spomína dokonca aj ich honorovanie.

V časti o publikačných a informačných systémoch online redakcií autor fundovane uvádza a popisuje podrobnosti o fungovaní redakčných systémov. Zaoberá sa nimi detailne, a to i z technologického hľadiska, využíva odbornú terminológiu. Kapitolu v tomto prípade dopĺňa i vysvetlením jednotlivých pojmov.

Internetová publicistika v sebe zahŕňa mnohé špecifiká, ktorými sa odlišuje od publikovania v tradičných typoch médií. Charakterizovať by sme ju mohli prostredníctvom rôznych vlastností – napríklad aktuálnosť, časová a priestorová neohraničenosť, imediátnosť (rýchlosť), multimedialnosť, hypertextovosť, možnosť okamžitej spätnej väzby. Samozrejme s týmito vlastnosťami sú späté i negatíva, najmä čo sa týka

pravdivosti a kvality obsahu určitého komunikátu umiestneného online. V súčasnej dobe, keď sa internetové médiá pretekajú v tom, kto uverejní informáciu ako prvý, sme, žiaľ, častými svedkami i vyššie spomínaných negatív. A toto všetko si vo vysokej miere vyžaduje, aby sa redakcie, či už svojím fungovaním alebo z hľadiska uverejňovaného obsahu, prispôbili (po všetkých stránkach) publikovaniu na webe.

Zo žurnalistického aspektu je zaujímavým, ak by sme sa, spolu s Vojtěchom Bednářom, z komparatívneho hľadiska pozreli na členenie redakcie webového magazínu. Okrem typických pozícií sú nevyhnutné i ďalšie, a to administrátor alebo moderátor spätnej väzby. „Všichni uživatelé publikačního systému mají obvykle k dispozici stejné uživatelské rozhraní, lišící se jen množstvím (a skladbou) funkcí, které jsou jim k dispozici. Některé z funkcí, jako třeba vnitřní korespondence, mohou být k dispozici úplně všem, některé další pak pouze vybraným skupinám.“ (Bednář 2011: 100).

Vojtěch Bednář nás privádza i k samotnému textu, ktorý je na internete umiestnený. V úvode ku kapitole *Příprava textu pro web* znova (tak ako pri ostatných kapitolách) popisuje, čím sa v nej bude zaoberať. Čitateľ sa dozvie, „jak se připravují texty pro publikaci na webu, jak napsat článek, jak jej vhodně doplnit o multimediální přílohy, jaká by měla být správná délka článku, jak zohlednit publikum a jak vydavatelský cyklus, jaké jsou rozdíly mezi texty na webu a v jiných médiích“ (Bednář 2011: 105). Už z citovaného je zřejmé, že problematiku opäť poníma komplexne a o dobre napísanom texte píše ako o „fundamente webového média“.

Tradičné novinárske žánre majú v súčasnosti tendenciu nezachovávať si vlastnú čistotu, navzájom sa prelinajú, preberajú niektoré vlastnosti, dochádza k hybridizácii žánrov. A v rámci internetu to platí obzvlášť. Zo žánrového hľadiska sú internetové médiá naozaj špecifické. V plnej miere tu pôsobi žánrový synkretizmus, pôvodná čistota

žánrov sa nedodržiava. Žánre uverejňované na internete v sebe integrujú rôznorodé vlastnosti. Vo viacerých prípadoch sa stáva, že len veľmi ťažko dokážeme nájsť žánrovú dominantu. Čím je teda komunikát uverejnený na webe diferentný? Všetko súvisí najmä so špecifickými vlastnosťami internetového publikovania, ktoré dokážu jednotlivé komunikáty modifikovať. Či už ide o priebežne aktualizovanú správu, online reportáž alebo online rozhovor (ktorý je zväčša interaktívny, so zapojením čitateľov). Vojtěch Bednář sa okrajovo zaoberá i konkrétnymi žánrami. Negatívom je, že ich neuvádza len v rámci jednej kapitoly. Virtuálne žánre pomenúva už na začiatku knihy (s. 24–25) a potom sa k nim určitým spôsobom vracia v neskoršej kapitole (od strany 106). Mätúco potom pôsobí grafická ukážka online reportáže, keď sa jej autor v okolitom texte nevenuje. Pri popise „životného cyklu komunikátu“ rôznorodý diapazón žánrov zužuje a používa termín „článok“. Túto skutočnosť však v texte aj relevantne odôvodňuje. Článkom sa zaoberá naozaj detailne, všima si ho počnúc titulkami a medzitulkami až po jeho celkový životný cyklus v online médiu. Znova ide o riadky veľmi dobre prepracované s pridanou hodnotou človeka, ktorý spomínané prostredie naozaj pozná. Samozrejme pri spracovávaní problematiky nevynecháva ani samotného čitateľa, ktorý i v prípade webových médií zohráva dôležitú úlohu v rámci komunikačného reťazca.

Kapitolou venovanou marketingovej stránke, resp. zdrojom príjmov závisiacim najmä od reklamy uverejňovanej na webe, autor vhodne dopĺňa celkový obraz o fungovaní online médií. Táto kapitola však zároveň dokumentuje autorovo tvrdenie z úvodu publikácie, že „v době, kdy tento text čtete, mohou některé věci již vypadat jinak, mohou být používány jiné technologie, jiné postupy“ (Bednář 2011: 10), keďže sa v súčasnosti stáva neúplnou. Prácu na texte autor ukončil v máji 2010, *Internetová publicistika* bola vydaná v roku 2011. V tom čase

teda do kapitoly o spôsoboch financovania internetových médií vkomponoval dosť odvážne tvrdenie¹ o pravdepodobnej nemožnosti zaviesť globálny systém financovania médií, ktorý by sa týkal spoplatňovania ich obsahu: „Tj. musel by existovať konsenzuálne prijatý systém, ktorý by platenie za obsah dělal pro uživatele jednoduše dostupné, snadno srozumitelné a přiměřeně laciné.“ (Bednář 2011: 188) Autor „nevěří, že by k podobné shodě mohlo v historicky krátké době dojít tak, že by se bezprostředně dotkla českého trhu“ (Bednář 2011: 188). V porovnaní s uvádzanými tvrdeniami totiž na Slovensku od roku 2011 (a pravdepodobne v budúcnosti postupne i v iných krajinách) funguje systém Piano ako spoločné predplatné prémiového obsahu vybraných internetových médií.² Do systému je zapojených jedenásť webov, ktoré spoplatňujú rôzne sekcie z kontextu ponúkaného obsahu.

Záverečné podkapitoly recenzovanej publikácie sú venované novým médiám a webovým službám. Predovšetkým blogom a možnostiam fungovania médií na sociálnych sieťach, konkrétne Facebooku. Autor zdôrazňuje najmä neprehliadnutelnú dôležitosť spätnej väzby. „Blogy sú dejiskom mnohých, rýchlo sa meniacich, dynamických, transformujúcich, prispôsobujúcich, poprepájaných, interaktívnych publikačných možností miliónov ľudí, ktorí sa chcú podeliť o skúsenosti, zážitky, názory, vlastnú umeleckú tvorbu, informácie, komentáre, správy.“ (Nováčiková 2006: 205). Mnohokrát už blogy zohrali pri informovaní verejnosti významnú úlohu, blogeri boli prvými, od ktorých sa percipienti dozvedeli/dozvedali najnovšie a najaktuálnejšie informácie z konkrétnej udalosti. Niekedy sa blogy zvykli nazývať

aj občianskou žurnalistikou. Ako však Vojtěch Bednář správne konštatuje, „klasická profesionálně organizovaná média tvoří stále páteř internetové žurnalistiky“ (Bednář 2011: 191). V rámci tohto tvrdenia tiež doplníme, že môže ísť predovšetkým o dva typy médií – tie, ktoré majú svoj pendant v tradičnej podobe (print, rozhlas, televízia), alebo tie, ktoré existujú len ako internetové edície.

V rámci ktorejkoľvek kapitoly predkladanej publikácie je zhustená skutočne širokospektrálna problematika. Autor sa snaží o vytvorenie čo najkomplexnejšieho pohľadu na webové médiá a je zrejmé, že skúmanú problematiku dokonale pozná nielen z teoretického, ale i z praktického hľadiska. Sprístupňuje informácie pre tých, ktorí majú ambíciu publikovať online alebo jednoducho spoznať, ako (redakčný) systém uverejňovania komunikátov, informácií funguje. Svoje tvrdenia vhodne dokumentuje rôznymi príkladmi, ktoré ich adekvátne dopĺňajú. Text sa i týmto spôsobom stáva názorným a čitateľsky atraktívnym. Kniha je písaná popularizačne, teda aj zrozumiteľne, a preto tenduje stať sa užitočným (a často citovaným) materiálom pre široké spektrum príjemcov, ľudí, ktorí sa touto problematikou zaoberajú, ale predovšetkým študentov mediálnej komunikácie a žurnalistiky.

Literatúra

- Bednář, Vojtěch. 2011. *Internetová publicistika*. Grada: Praha.
- Nováčiková, Daša. 2006. „Internetová žurnalistika a jej komunikačné špecifiká. Blog ako novodobý fenomén.“ In *Masmediálna komunikácia v interdisciplinárnom výskume*. Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácie Univerzity sv. Cyrila a Metoda.

1 Odvážne preto, pretože v tom čase už Tomáš Bella, zakladateľ Piano ako systému spoplatňovania vybraného obsahu zúčastnených médií, o tejto možnosti hovoril, a v roku 2011 sa stala reálnou.

2 Do siete Piano sú v súčasnosti zapojené weby, ktoré patria (i z hľadiska čítanosti) medzi najvýznamnejšie v rámci slovenského internetového priestoru. Funguje na princípe predplatného. Zákazník zaplatí jednotnú finančnú čiastku, a tým získa prístup ku kompletnému obsahu média alebo si môže (napríklad) pozrieť reláciu z archívu bez prerušenia reklamami. Spoplatnené sú zvyčajne „názorové“ rubriky, komentáre, rozhovory alebo odborné sekcie. Viz www.pianomedia.sk.

(Ko)médiá – Medzinárodná vedecko-odborná konferencia

Alena Feriancová

História konferencie (Ko)médiá spadá do roku 2006, keď sa uskutočnil jej prvý ročník. Jej zakladatelia Katarína Fichnová, Štefan Gero, Janka Satková a Lucia Spálová už v samotnom názve ponechali dostatočný priestor pre komplexnú interdisciplinárnu reflexiu problematiky mediálnych štúdií a marketingovej komunikácie. O úspechu konferencie svedčí predovšetkým to, že v priebehu niekoľkých ročníkov sa stala vyhľadávaným a relevantným podujatím odborníkov v strednej Európe.

Ostatný, 6. ročník konferencie, sa uskutočnil 6. decembra 2011 a niesol sa v atmosfére rovnako tvorivej a inšpiratívnej ako predchádzajúce ročníky, ale organizačne a ideovo od nich čiastočne odlišnej. Organizátor, Katedra masmediálnej komunikácie a reklamy Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, sa tento raz rozhodol obsadenie konferencie zabezpečiť výhradne pozvanými prednášajúcimi. Pozvanie prijali hostia z radov poľských, českých a slovenských špecialistov z oblasti mediálnej a marketingovej komunikácie.

Hostí na úvod privítala vedúca katedry Eva Fandelová a dekan Filozofickej fakulty Bernard Garaj. Úvodný príspevok s názvom *Kde je ukryta komunikační specifika veľtrhů a výstav a proč ji hledá tak málo marketérů?* predniesol Dušan Pavlů. Autor fundovane a na základe relevantných výskumných dát poukázal na krízu v oblasti veľtrhov, ktorá je do určitej miery zavinená príchodom nových komunikačných technológií, ale veľký podiel na nej má aj nekompetentnosť marketérov a ich nedôvera voči tradičným modelom marketingovej

komunikácie. Na aktuálnu vedeckú reflexiu vizuálnych a audiovizuálnych médií sústredili svoju pozornosť Agnieszka Ogonowska a Bogusław Skowronek, obaja z Pedagogickej univerzity v poľskom Krakove. Dekan jej Filologickej fakulty, Bogusław Skowronek, v príspevku *Kognitívny model identifikácie pri recepcii filmového diela* prezentoval svoj pôvodný výskumný nástroj slúžiaci na identifikáciu vybraných aspektov audiovizuálnych komunikátov. Zaujímavý príspevok snázvom *Lip Dup a jeho úloha v marketingovej komunikácii vysokých škôl v Poľsku* prezentoval Krzysztof Gajdka.

Konferencia poskytla široký priestor na diskusiu. Účastníci svojimi postrehmi a názormi priniesli mnoho nových pohľadov na aktuálne otázky marketingovej a mediálnej komunikácie. Vyzdvihnúť možno predovšetkým snahu hľadať a nachádzať interdisciplinárny dialóg, v tomto prípade oscilujúci na osi umenie – marketing – médiá.

Ako býva dobrým zvykom, konferencia bola sprevádzaná ďalšími nadväzujúcimi podujatiami. S pozitívnym ohlasom sa stretol spoločenský večer, ktorý sa niesol v znamení krstu monografie pracovníka FF UKF v Nitre Petra Mikuláša s názvom *Reality TV*, ktorú oficiálne uviedol do života Krzysztof Gajdka. Deň po konaní konferencie sa uskutočnila medzinárodná súťaž reklamnej študentskej tvorby Cirkulátor.

Nasledujúci ročník (Ko)médié by sa mal uskutočniť na pôde Fakulty sociálnych štúdií Vysokej školy finančnej a správnej v Prahe. Ďalšie organizačné zámery počítajú so striedajúcim modelom Slovensko – Česká republika – Poľsko.